

Herta Gabrijele Schindler (Haas, Krstev) »Vera Savić«

Predniki in potomci (1914–2010)

Dušan Tomažič*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Haas H.

Dušan Tomažič: Herta Gabrijele Schindler (Haas, Krstev) »Vera Savić«. Predniki in potomci (1914–2010). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 4, str. 88–122

V pričujočem prispevku je predstavljena družina Herte Haas. Obravnava prihod nje-nega očeta dr. Henrika Haasa iz Gradca v Maribor, razvezo z Elzo Demel in poroko z materjo Prisko Schindler Haas, leta 1924 ter ustvarjanju nove družine v kateri se je rodil še sin Silvo. Oče Henrik je bil mariborski javnosti znan kot poliglot, advokat in ustanovitelj Esperantskega društva Maribor. Mati Priska pa kot humanitarka. Herta Haas je slovenski javnosti znana kot nekdanja partnerica Josipa Broza Tita, partizanka, politična aktivistka. Sestavek se osredotoča na zgodnje obdobje njenega življenja, šolanja in delovanja, zlasti v Mariboru. V delu so predstavljeni predniki in deloma tudi njeni potomci.

Ključne besede: Henrik, Priska, Slivo in Herta Haas, družina Haas, esperanto

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Haas H.

Dušan Tomažič: Herta Gabrijele Schindler (Haas, Krstev) "Vera Savić". Ancestors and Descendants (1914–2010). Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 4, pp. 88–122

The treatise presents the family of Herta Haas. It discusses the move of Herta's father, Henrik Haas, Ph.D., from Graz to Maribor, the divorce with Elza Demel, and the

* Dušan Tomažič, mag. geog. in prof. zgod., RTV center Maribor, Ilichova 33, SI – 2000 Maribor, dusan.tomazic@rtvslo.si

marriage with her mother Priska Schindler Haas in 1924, as well as the new family, in which the son Silvo was also born. Herta's father Henrik was in Maribor known as a polyglot, lawyer and the founder of the Maribor Esperanto Society. Mother Priska was known as humanitarian. Herta Haas is in Slovenia known as former Josip Broz Tito partner, as a Partisan and as a political activist. The treatise concentrates on the early period of her life, school years and activities in Maribor. Her ancestors, and partly also descendants are presented.

Key words: Henrik, Priska, Silvo and Herta Haas, Haas family, Esperanto

UVOD

Ime Herte Haas je tesno povezano z imenom nekdanjega predsednika Socialistične federativne republike Jugoslavije Josipom Brozom Titom. Potem ko sta se leta 1941 razšla, zlasti pa po drugi svetovni vojni, se Herta Haas ni pojavljala v javnem življenju. Redko je dajala izjave in intervjuje za tiskane in elektronske medije. Eden redkih ohranjenih intervjujev, ki ga je dala neznanemu avtorju 2. februarja 1961, ima naslov *O delavsko naprednem gibanju in delovanju Komunistične partije*. Hrani ga Muzej narodne osvoboditve v Mariboru. Članki o njenem življenju in delovanju so se v javnosti pojavljali v glavnem v povezavi s proučevanjem življenja in dela Josipa Broza Tita. O njenem otroštvu in mladostnem obdobju je bilo malo zapisanega in proučevanega, zato so se pojavljale številne interpretacije, velikokrat tudi napačne.

Namen prispevka je predstaviti zgodnje obdobje življenja Herte Haas vse od priselitve očeta dr. Henrika Haasa in njegove druge žene Priske Haas v Maribor, njuno vključevanje v novo življenjsko okolje in vključevanje v do tedaj dvonacionalni Maribor. Članek razkriva delovanje v mestu, kjer je dr. Henrik Haas leta 1910 ustanovil prvo esperantsko društvo na slovenskih tleh v tedanji Avstroogrski monarhiji. Ljudje pa so ga spoštovali in cenili tudi kot poliglota, ki je kot advokat zastopal tako nemško kot slovensko prebivalstvo Maribora. Po razvezi z Elso Demel se je poročil s Prisko Schindler, s katero sta imela še sina Silvija in hčer Herto. Ko je ovdovala, je Priska rodila še hčer Marijo, a je o njej malo znanega. *Gospodinjska kartoteka Pokrajinskega muzeja Maribor* potrjuje, da je šlo za nezakonskega otroka. Po porodu jo je preselila v predmestje Gradca in pri uveljavljanje vojne škode, ki jo je utrpela, razkriva, da je z njo imela občasne stike. Ni pa znano, če sta prvorojenca vedela, da imata še polsestro. V članku je predstavljeno izobraževanje v Mariboru in Zagrebu vse do odhoda v partizane in življenje po drugi svetovni vojni, ko se je preselila v Beograd, kjer je umrla.

Zapise in arhivsko gradivo o družini, zlasti pa o Herti Haas, poseduje *Pokrajinski arhiv Maribor*, del zapuščine *Muzej narodne osvoboditve Maribor* in *Arhiv Republike Slovenije* v Ljubljani. V veliko pomoč pri razjasnitvi življenja

staršev dr. Henrika Haasa in Priske (Schindler) Haas pa je ohranjeno arhivsko gradivo *Diözesanarchiv Graz-Seckau* in *Pravne fakultete* iz Gradca. Za celostno podobo članka se moram zahvaliti Gordani Mrdjen, urednici HTV v Zagrebu, ki je za pripravo oddaje o Herti Haas posredovala dokumente *Visoke ekonomske šole* v Zagrebu, kjer je Herta Haas diplomirala. V veliko pomoč so bili posredni stiki s sinom Mišem Brozom in še neobjavljeni intervju avtorja s hčerkama Srmeno in Cvetano Krstev ob njunem gostovanju v Mariboru 17. novembra 2016 v Salonu uporabnih umetnosti v Mariboru.

Ob arhivskem gradivu so za pričujoči članek pomembni zapisi v tiskovinah: *Domovina*, *Mariborski delavec*, *Mariborski večernik »Jutra«*, *Mohorjev koledar*, *Mlada pota*, *Slovenski gospodar*, *Tabor*, *Trgovski list*, *Učiteljski tovariš in Večer*, za boljše razumevanje odnosa Herte Haas do Josipa Broza Tita in narodnoosvobodilnega boja pa dokumentarni film Lordana Zafranovića *Tito – poslednji svjedoci testamenta*, v katerem je že v visoki starosti spregovorila tudi sama.

MARIBOR NA PREHODU IZ 19. V 20. STOLETJE

Mariborski meščani, ki so se v prvi polovici 19. stoletja bolj številno začeli priseljevati v mesto, so bili doma iz različnih koncev: iz Štajerske, Kranjske, Koroške, Tirolske, Avstrije, Češke, Moravske, Šlezije, Ogrske, Hrvaške, Bavarske in Italije. Mestu so vtisnili nemški značaj, čeprav so sredi stoletja govorili tudi slovensko.¹ Politična in narodna društva so še posebej poudarjala nacionalno noto in poglobljala razdor med Slovenci in Nemci. /.../ V svoji nemški orientaciji in germanizacijskem delovanju pa sta bili prav gotovo na prvem mestu Schulverein² in Südmark.³ Slovenci so zoper ti dve organizaciji ustanovili⁴ Družbo sv. Cirila in Metoda.⁵

¹ Vlasta Stavbar, *Maribor med prvo svetovno vojno: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918*, Univerza v Ljubljani, 1996, str. 3.

² Schulverein/uradno Deutscher Schulverein – Nemško šolsko društvo – zasebna nemška šolska organizacija v Avstroogrski. Imela je obsežno mrežo šol zlasti na Štajerskem, kjer je skušala ponemčiti slovenske otroke.

³ Franc Podgornik, *Slovanski svet*, št. 20, letnik II, Ljubljana, 25. oktober 1989, str. 321, je zapisal »Kar je v nameri novega društva 'Südmark' novo, je to, da hoče sistematiški širi tinemške raznotere delavne življe med Slovenci. V sistematiškem delovanju tiči največja nevarnost; kajti ono utegne napredovati naglo in umetno.«

⁴ Prav tam, str. 98.

⁵ Družba sv. Cirila in sv. Metoda je bila ustanovljena leta 1885 v Ljubljani kot zasebna narodnoobrambna šolska organizacija, ki je ustanavljala vrtce in osnovne šole na območju Štajerske, Kranjske, Primorja, Koroške.

Bistveno so se stvari spremenile v času prve svetovne vojne in s tem z razpadom Avstroogrske monarhije.

Ključni dogodki so potekali 1. novembra 1918, ko je takrat še major Maister na sestanku višjih častnikov (pretežno slovenskega) 26. strelskega polka v Mariboru prevzel poveljstvo od proavstrijskega mestnega poveljnika polkovnika Antona Holika ter razglasil spodnjo Štajersko za slovensko ozemlje. Častnikom je zagrozil z vojaškim sodiščem v primeru neposlušnosti. Narodni svet je Maistru podelil čin generala in mu tudi uradno predal poveljstvo vseh vojaških enot, ki so spadale pod štajerski Narodni svet. General Maister je takoj ukazal razdelitev odredov po narodnosti in vsi tujegovoreči vojaki so morali zapustiti Maribor.⁶

Po prevratu v letih 1918–1919 je Maribor postajal vedno bolj slovenski tako v upravnem (poslovenjenje uprave, ulic) kot tudi v narodnostnem smislu. Če upoštevamo predvojne razmere, je razumljivo, da je slovenizacija mesta po letu 1918 tekla postopno. Slovenska občinska uprava je izdala več zakonskih predpisov, s katerimi so bile odpravljene ponemčevalne organizacije. Izločila je ključne nemške institucije, kot sta bili Südmark in Schulverein. Kljub temu so mesto še vedno pretresala slovensko-nemška nasprotja. Nemci se z zlomom monarhije niso sprijaznili in niso sprejeli zgodovinskega dejstva – nastanka jugoslovanske države.⁷

V določitev meje s sosednjo Avstrijo je bilo več vpletenih. Zlasti Italijani so se zavzemali, da naj ozemlje pripada Republiki Avstriji. Modley je v avgustu 1919 s podporo Coolidgea⁸ in na zahtevo Avstrije predlagal izvedbo plebiscita na mariborskem območju. Predlog so podprle ameriška, britanska, italijanska in japonska delegacija in ga posredovale vrhovnemu svetu, ki je o njem odločal 25. avgusta 1919.⁹ Tako je štajersko (mariborsko) vprašanje 27. avgusta znova prišlo pred peterico, ki je zaradi nesoglasja vprašanje vrnila teritorialni komisiji. V ponovni razpravi je Wilsonov¹⁰ namestnik predlagal, da bi sporno

⁶ <http://www.tu-je.si/clanki/zgodovina/44-rudolf-maister-domoljub-kulturnik-in-borec>. Dostopno 21. 11. 2016.

⁷ Dragan Potočnik, *Gospodarske razmere v Mariboru med svetovnjima vojnama. Mesto in gospodarstvo*, Maribor 2010, Inštitut za novejšo zgodovino in Muzej narodne osvoboditve Maribor, ur. Žarko Lazarevič, str. 139–158.

⁸ Archibald Cary Coolidge, ameriški diplomat, profesor na Harvardski univerzi. Rodil se je 6. marca 1866 v Bostonu, umrl je 14. januarja 1928 v Bostonu v ZDA.

⁹ Bogo Grafenauer, *Slovenska Koroška v diplomatski igri*. Slovenska matica, Ljubljana 1970, str. 359.

¹⁰ Thomas Woodrow Wilson, ameriški politik in 28. predsednik ZDA. Rodil se je 28. decembra 1856 v Stautonu, Virginija, umrl pa 2. februarja 1924 v Washingtonu v ZDA. Po I. svetovni vojni je sodeloval v mirovnih pogajanjih v Parizu leta 1919.

ozemlje dodelili Jugoslaviji; podprl ga je Tardieu.¹¹ Italijanski delegat Tittoni¹² je ugovarjal, svoje stališče pa je podprl s trditvijo, da Maribor teži na sever, kar da potrjuje gostejši železniški promet proti severu. Končno so določili za mejo Muro, Zgornja Radgona pride pod Avstrijo brez plebiscita in Maribor tudi brez plebiscita pod Jugoslavijo. Tako je bila končno določena usoda naše meje na Štajerskem.¹³

Konec prve svetovne vojne, zlasti po izgradnji hidroelektrarne pri Fali,¹⁴ je Maribor doživel drugi večji razmah industrije. V mestu je bilo 15 velikih tekstilnih tovarn, zlasti v Melju, na Pobrežju in na Taboru. Močneje sta se začeli razvijati tudi kovinska in deloma živilska industrija.¹⁵

Sredi 30. let, ko se je v Evropi že močno čutila prisotnost fašizma in nacizma, se je začelo v Mariboru ljudsko frontno gibanje. Hkrati so se vedno bolj organizirali tudi Nemci, katerih petokolonaštvo je postalo učinkovito zlasti po priključitvi Avstrije Nemčiji leta 1938 in po ustanovitvi Kulturbunda, ki je načrtno pripravljala tla za okupacijo slovenske Štajerske. Ob napadu na Jugoslavijo je nemška vojska vkorakala v Maribor že 8. aprila dopoldne ...¹⁶

Preobrat v razvoju mesta predstavlja obdobje po drugi svetovni vojni. Nacionalna struktura mesta se je v tem času močno nagnila na stran Slovencev, večina nemškega prebivalstva se je iz mesta izselila.

Maribor je začel krepiti svojo vlogo industrijskega centra in žarišča socialistične dejavnosti in miselnosti v severovzhodni Sloveniji na začetku petdesetih let XX. stoletja, ko se je Jugoslavija otresla sovjetskega vpliva in začela graditi svojo tako imenovano plansko-tržno obliko socialistične gospodarske ureditve. Udejanjanje nove gospodarske usmeritve je krepilo avtonomijo mestne oblasti in tudi podjetij pri urejanju gospodarskega življenja, uvajali so delavsko samoupravljanje in bolj upoštevali zakonitosti tržnega gospodarstva.¹⁷

¹¹ Andre Pierre Gabriel Amedee Tardieu se je rodil 22. septembra 1876 v Parizu, umrl je 15. septembra 1945 v Mentonu. Bil je urednik zunanjepolitične redakcije v časniku *Le Temps*, kmalu se je odločil za diplomatsko službo. Sodeloval je na Pariški mirovni konferenci, kjer je imel pomembno vlogo pri Versajskem sporazumu. Leta 1929 je za kratek čas postal predsednik vlade, nato leta 1930, tretjič pa leta 1932.

¹² Tomasso Tittoni, zunanji minister v italijanski vladi premiera Giovannija Giolittija od leta 1903, kakor tudi 1905 v vladi Alessandra Fortisa – do oblikovanja te vlade je bil kratek čas premier. Rodil se je 16. novembra 1855, umrl je 7. februarja 1931.

¹³ Metod Mikuž, V novi državi, Boji za meje 1917–1921, http://www.savelhobi.net/leksikon/zgodovina_sl/1917_1921a.htm. Dostopno, 15. 12. 2016.

¹⁴ Hidroelektrarno Fala so začeli graditi leta 1913, z gradnjo so končali 1918.

¹⁵ Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske in druge zgodbe*. Kapital, Maribor, 161.

¹⁶ Prav tam, str. 165.

¹⁷ Jože Prinčič, Mariborsko gospodarstvo v času prilagajanja socialistični ureditvi in miselnosti (1945–1953). *Mesto in gospodarstvo*, Maribor 2010, Inštitut za novejšo zgodovino in Muzej narodne osvoboditve Maribor, ur. Žarko Lazarevič, str. 159–201.

HERTA GABRIJELE SCHINDLER, HAAS, KRSTEV, »VERA SAVIĆ« (1914–2010)

Herta Gabrijele Schindler Haas se je rodila 29. marca 1914 v Slovenski Bistrici, v hiši svoje krstne botre Gabriele Kaufke. Bila je nezakonska hči Priske Schindler,¹⁸ samske učiteljice iz mesta Knittelfeld v Avstriji, ki se je leta 1905 z očetom in mačeho preselila iz kraja Lenenau v bližini Gradca v Maribor.¹⁹

Slika 1: Družina Haas leta 1916 /1917. Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

Priske Schindler se je poročila s Heinrichom Alexandrom Haasom šele 20. decembra 1924²⁰ v Mariboru. Tako je Herta Haas šele 5. septembra 1925 prejela uradni priimek Haas,²¹ kar je razvidno iz naslednjega opisa: »Vsled razpisa Velikega župana mariborske oblasti z dne 5. 6. 1925 št. 9 se zaznamuje,

¹⁸ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), Gospodinjska kartoteka, fond, škatla, št. 536; PAM Domovinska kartoteta, zbirka mikrofilmov TE 574; UKC Maribor, popis bolezni, 1956, izdano 2016; Osmrtnica Priski Haas, *Večer*, 1975, str. 15.

¹⁹ Nadškofijski arhiv Maribor [dalje NŠAM], Zbirka prepisov matičnih knjig, Slovenska Bistrica, prepis krstne in rojstne knjige, l. 1914, str. 227, št. 29

²⁰ Diözesanarchiv Graz-Seckau, AZI: 197–2016, Krankenhaus der Barmherzigen Brüder, Sterbebuch 7, S. 490, Rz 139.

²¹ V dokumentih najdemo naslednje oblike zapisa njegovega imena: Heinrich, Henrik, Hanrry.

da je Nj. Vel. kralj Aleksander I. z zakonom od 10. 5. št. 31117 odredil milostnim potom, da se prizna goriimenovane krščenke kot zakonski otrok Priske Schindler in dr. Heinricha Haasa ter da nosi v smislu § 152 o. d. z. priimek svojega nezakonskega očeta Haas«. ²²

Ob Herti sta imela še starejšega sina Silvia. ^{23,24}

Herta je imela še polsestro Marijo Schindler. ²⁵ Njeno ime je zapisano v gospodinjski kartoteki družine Haas in v prijavnici vojne odškodnine Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor. ²⁶

Priska je 17. septembra 1945 prijavila vojno škodo, kar je razvidno iz naslednjega opisa: »V času vojne so ji namreč Bolgari odvzeli 3.000 mark, ustaši tri hranilne knjižice v višini 30.000 dinarjev, a po Hranilnem dokumentu št. 320 so ji Nemci uničili 30.000 dinarjev. Ob denarju je zahtevala še vredne predmete oziroma povrnitev škode za zlato uro z zlato verižico z inicialkami H. H. (Heinrich Haas) v vrednosti 3.000 dinarjev, srebrno uro v vrednosti 500 dinarjev in ženski prstan iz platine in z diamanti v vrednosti 2.000 dinarjev. Vse naštete stvari, razen hranilnih knjižic je zaradi neprestanega bombardiranja Maribora prenesla v vas Nestelbach pri Gradcu. Ob zavzetju tega mesta so stvari izginile. Kot pričo, da je to resnično hranila na omenjenem mestu, je navedla Marijo Schindler iz Eggenberga pri Gradcu, Burengasse 20. ²⁷ Najverjetneje gre za njeno nezakonsko hčer, ki je ob rojstvu dobila avstrijsko državljanstvo in mati jo je odpeljala v omenjeni kraj (v. M. Schindler). V avgustu

²² Diözesanarchiv Graz-Seckau, AZI: 197-2016, Krankenhaus der Barmherzigen Bruder, Sterbebuh 7, S. 490, Rz 139; NŠAM, Zbirka prepisov matičnih knjig, Slovenska Bistrica, prepis krstne in rojstne knjige, l. 1914, str. 227, št. 29.

²³ PAM, SI-PAM/0635 fond Okrajno sodišče Maribor 1898-194, AŠ 2141/V O 49/37. PP, kartoteka družine Haas.

²⁴ Njegovo ime se pojavlja v različicah Silvo, Silvije.

²⁵ PAM, Gospodinjska kartoteka, št. 536.

²⁶ Okrajna komisija za vojno škodo Maribor – Državna komisija za vojno škodo je 19. junija 1945 predpisala tudi Navodila za delo okrajnih komisij za vojno škodo. Okrajne komisije so imele naslednje naloge: Odločanje o pritožbah zoper sklepe o ugotovitvi vojne škode, izdane od Krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (NOO), sprejemanje prijav za vojno škodo na imovini, ki jo upravljajo Krajevni NOO, ocenjevanje vojne škode, povzročene fizičnim in pravnim osebam ter imovini, ki jo upravlja Državna uprava narodne imovine, ugotavljanje in ocenjevanje vojne škode, povzročene na nepremičninah oseb, ki so stalno bivale v inozemstvu in katerih imovina se nahaja na ozemlju Demokratične Republike Jugoslavije (DRJ), registriranje podatkov o vojni škodi in pošiljanje podatkov Federalni komisiji.

Gregor Kaplan, *Vojna škoda na območju Slovenije, povzročena v drugi svetovni vojni 1941–1945*. Fakulteta za družbene vede, diplomsko delo, Ljubljana, 2005, str. 40.

²⁷ PAM, Vojna škoda, B 3808, Fond Okrajna komisija za vojno škodo 1945–1946.

1941 leta je lastnici hiše Nadi Brnčić v Gornjem Stenjevcu²⁸ pri Zagrebu izročila tri hranilne knjižice z imeni 'Maks' in 'Ivana', ki naj jih hrani za hčerko Herto, ki bo prišla iz Zagreba. V začetku leta 1942 so Nado Brnčić aretirali ustaši in ji odvzeli vse. O tem bi lahko pričala prav ona, Nada Brnčić iz Gornjega Stenjeveca in Katica Broz, lastnica hiše iz Zemunske 12.²⁹

9. junija 1945 je bilo družini dodeljeno stanovanje v Vrazovi ulici 11 (danes Ulica heroja Tomšiča). Okrajna komisija za vojno škodo Maribor ji je priznala vojno škodo v višini 87.160 dinarjev.³⁰

VLOGA OČETA HERTE HAAS PRI USTANOVITVI PRVEGA ESPERANTSKEGA DRUŠTVA NA SLOVENSKEM IN V ODMEVNIH SODNIH PROCESIH V MARIBORU

Heinrich Alexander Haas³¹ se je preselil v Maribor leta 1895.³² Sprva je živel na Tagetthoffstrase 49/II, svojo advokaturu pa je odprl v neposredni bližini svojega doma na Tagetthoffstrasse 36/I.³³

O odprtju advokature je poročal tudi časnik *Domovina*: »Svoje odvetniške pisarne sta odprla g. dr. Josip Georg v Šmarji pri Jelšah (mesto v Ptuj odišlega g. dr. Jurtela) in g. dr. Henrik Haas v Mariboru.«³⁴

Kot advokat iz nemškega govornega območja je Heinrich kliente v Mariboru zastopal tako v nemškem kot v slovenskem jeziku. Bil je poliglot, saj je govoril 12 jezikov, v 12. pa se je lahko sporazumeval.³⁵

²⁸ Ob tem velja omeniti, da je zemljiškknjižnem izpisku v Stenjevcu pokazal, da je bila Herta Haas vpisana kot lastnica hiše, ki jo je kupila 11. februarja 1941, prodala pa 18. novembra 1942. Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa, Državna geodetska uprava, Zemljiško knjižni izpisek, Stenjevec.

²⁹ PAM, SI_PAM/0446 fond Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946, AŠ 33/B3808.

³⁰ PAM, SI_PAM/0446 fond Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946, AŠ 33/B3808.

³¹ Diözesanarchiv Graz-Seckau-St. Leonhard, rojstna in krstna knjiga 16, str. 181, p. 127; PAM, SI_PAM/0635/003/002/02136 FOND Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 1830/V P 196/1925; Herta Haas, Predavanje za Esperantsko društvo Maribor (pisna oblika), Beograd, 2. marca 2010; Podatki Pravne fakultete, Univerze Karla in Franza, Gradec, Avstrija, 2016; Zadravec, 2001; Krankenhaus der Barmherzigen Bruder, Sterbebuh 7, S. 490, Rz 139; Anzeiger, Adressbuh Marburgh, \$/D, Vilh. Blanke, str. 111 in 174; Krstev, S., Beograd, 5. januar 2013, zasebni arhiv hčere Herte Haas; PAM, Gospodinjska kartoteka, zbirka mikrofilmov TE 594.

³² Vilko Lipuš, Šopek rož za gospo Herto. *Večer*, 1. februar 1999, leto LV, št. 25 (16607), str. 8.

³³ Anzeiger, Adressbuh Marburgh, \$/D, Vilh. Blanke, str. 111 in 174.

³⁴ Naznanila. *Domovina*, letnik 7, št. 33, 13. avgust 1897, str. 8; Naznanilo. *Slovenski gospodar*, letnik, št. 32. 12. avgust 1897, str. 43.

³⁵ Herta Haas, Predavanje za Esperantsko društvo Maribor (osebni arhiv – pisna oblika), Beograd, 2. marca 2010.

13. septembra 1910 je bilo v Mariboru ustanovljeno prvo društvo esperantistov³⁶ na slovenskih tleh takratne monarhije. V Ljubljani je bilo ustanovljeno šele leta 1921. Ustanovil ga je odvetnik dr. Henrik Haas, ki se je v Maribor priselil iz Gradca, kjer je že deloval v Štajerskem esperantskem društvu. Zato se je mariborsko društvo v času takratne Avstro-Ogrske monarhije imenovalo Mariborska podružnica Štajerskega esperantskega društva.³⁷ Po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, leta 1918 pa je društvo nadaljevalo z delom kot Esperantsko društvo Maribor in s tem imenom deluje še danes. V gibanju za mednarodni jezik esperanto³⁸ so bili aktivni vsi člani družine Haas, torej Henrik, njegova žena Priska ter hčerka Herta in sin Silvo. Sestajali so se v gostilnah, kjer so pripravljali številne prireditve v esperantskem jeziku.³⁹

Leta 1920⁴⁰ je bil zaradi novih političnih razmer ugoden čas za nov začetek esperantskega delovanja v Mariboru. O tem priča vabilo na občni zbor Društva štajerskih esperantistov, podružnica Maribor, leta 1920. Na XI. rednem občnem zboru, ki so ga pripravili 5. aprila ob 19. uri v hotelu *Pri Zamorcu*

³⁶ Vinko Ošlak, Sto let esperanta jezika upajočih. *Mohorjev koledar 1987*, str. 110–113; Kako je nastal esperanto. *Mariborski večernik »Jutra«*, 10. avgust 1931, letnik 12, št. 179, str. 3; Aleksander Korzhenkov, *Zamenhof: The Life, Works and Ideas of the Author of Esperanto*. New York 2011, str. 3–32; Christer Kiselman, *Esperanto: Its Origins and Early History*. Prace Komisji Spraw Europejskich PAU, 2008, Tom II, str. 39–56: <http://www.cb.uu.se/~kiselman/pau2008.pdf>, dostopno 30. 10. 2016; Ulrich Matthias, *Esperanto the New Latin for the Church and for Ecumenism*. Antwerp 2002, str. 23–30.

³⁷ Mariborske novice so uporabile ime Esperantski klub in ne društvo. Viktor Kovač, Esperanto in njegov razvoj. *Trgovski list*, leto 9, št. 63, 1. junij 1926, str. 2.

³⁸ Esperanto je mednarodni planski pomožni sporazumevalni jezik. 26. julija 1887 je poljski okulist judovskega rodu. L. L. Zamenhof objavil prvi učbenik esperanta *Unua Libro* in se podpisal s psevdonimom Dr. Esperanto, kar v prevodu pomeni upajoči doktor, po njem je jezik dobil tudi ime.

³⁹ Herta Haas, Beograd, 2. marec 2010; PAM, SI_PAM/1242 Zbirka gradiva družbenih organizacij in društev 19.–20. st., AŠ 36/4, PAM, SI_PAM/0122 fond Ukinitveni komisar za društva organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem 1941–1943, AŠ 65/2637.

⁴⁰ Bogo Grafenauer, *Slovenska Koroška v diplomatski igri*, Slovenska matica, Ljubljana 1970, str. 323, 333, 245. 359, piše: Mirovna konferenca v Parizu pri pravni likvidaciji I. svetovne vojne, z dobrohotno asistenco Italije, ni hotela dodeliti slovenskega dela Koroške Sloveniji v okviru Jugoslavije (Kraljevine SHS), ampak je sprejela predlog v korist poražene sovražne nemške Avstrije, naj na spornem ozemlju pride do plebiscita. Koroški plebiscit so izvedli 10. oktobra 1920. S stalnimi italijanskimi težnjami o izvedbi plebiscita tudi na Štajerskem je prišlo do odločitve, da se plebiscitu na Štajerskem ugodi v mejah do Haloz. Tak predlog pa je Avstrija zavrnila in odstopila od zahteve za izvedbo plebiscita na Štajerskem, v zameno pa zahtevala Apaško polje in Radgonski kot, ki ga je tudi dobila, čeprav je proti načelom celovitosti globoko zarezal v slovensko ozemlje in s tem umetno povzročil močno narodno, gospodarsko in prometno delitev tega dela Slovenije. Štajersko in tudi Maribor so pred slovenskimi politiki rešili domoljubi. Plebiscit so želeli izpeljati tudi za Mariborsko območje.

v Gosposki ulici v Maistrovi sobi,⁴¹ so sprejeli poročilo odbora, sprejeli so finančno poročilo, izvedli pa so volitve predstojništva in odposlancev. Med drugim so pred zborom pri dr. Henriku Haasu v Sodni ulici 14 pripravili pravila delovanja.⁴²

Dr. Haas je 19. junija 1920 policijskim oblastem prijavil prvi ustanovitveni sestanek samostojnega esperantskega društva. Pred vojno delujoči esperantisti so se vnovič povezali in začeli z delovanjem.⁴³

Predsedstvo poverjeništv za notranje zadeve v Mariboru je 3. avgusta 1920, št. 78 8/pr. v smislu druge točke odloka Ministrskega sveta z dne 20. maj 1919, uradni list XCVII, dovolilo ustanovitev Esperantskega društva v Mariboru po pravilih, ki jih je izdal policijski komisar v Mariboru 7. avgusta 1920. Predsednik društva je postal dr. Heinrich Haas. Predpisana pravila delovanja Društva so bila napisana v esperantskem in slovenskem jeziku in potrjena s strani policijskega komisarja v Mariboru. Glavne naloge društva so bile: sestanki, srečanja, pouk v esperantskem jeziku, izdajanje knjig, priprava razstav, zabave, izleti, stiki z drugimi društvi in ustanovitev knjižnice.⁴⁴

O tem priča naslednji dopis: »Esperantsko društvo v Mariboru je priredilo v izložbi veletrgovine Weixl v Jurčičevi ulici razstavo, ki nudi lep in zanimiv vpogled v literaturo esperantskega jezika. O živahnem in zelo razširjenem delovanju esper. pokreta pričajo posebno mnogoštevilni časopisi, za nas Jugoslovane najvažnejša 'Balkana konkordo' in 'Monda kariero'. Prvi izhaja v Sofiji, a drugi v Sarajevu.«⁴⁵ Na razstavi so predstavili tudi prevode pomembnih slovenskih literarnih ustvarjalcev: Cankarja, Župančiča, Aškercera in drugih.

Dr. Heinrich Haas in žena Priska⁴⁶ sta leta 1912 sodelovala na 8. svetovnem esperantskem kongresu v Krakovu⁴⁷ na Poljskem, leta 1913 pa v Bernu v Švici, kjer sta se srečala z Lazerjem Zamenhofom. Leta 1924 se je dr. Haas z družino udeležil 9. svetovnega kongresa esperantistov na Dunaju, na katerem so

⁴¹ Dnevne vesti. *Mariborski delavec*, leto 3, št. 76, 3. april 1920, str. 3.

⁴² PAM, SI_PAM/1242 Zbirka gradiva družbenih organizacij in društev 19.–20. st., AŠ 36/4, PAM, SI_PAM/0122 fond Ukinitveni komisar za društva organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem 1941–1943, AŠ 65/2637.

⁴³ Gravaj membroj. *Esperantsko društvo Maribor*: <http://esperanto-maribor.si/gravaj-membroj/>. Dostopno, 23. 11. 2016.

⁴⁴ PAM, SI_PAM/1242 Zbirka gradiva družbenih organizacij in društev 19.–20. st., AŠ 36/4; Mariborski adresar, Vilko Weixkl, str. 12.

⁴⁵ Razstava esperantskega tiska. *Mariborski večernik »Jutra«*, leto 10, št. 233, 14. oktobra 1931, str. 3.

⁴⁶ Članica Esperantskega društva v Mariboru je postala leta 1911.

⁴⁷ Več o tem: Julius Glück, *La jubilea kongreso de Esperanto 1912 (la VIIIa kongreso en Kraków): rememoraĵoj kaj oficialaj dokumentoj*. Purmerend: Muusses, 1937.

sodelovali predstavniki iz 43. držav. Kongresa sta se udeležila tudi sin Silvio in hčerka Herta.⁴⁸

20. oktobra 1924 je Esperantsko društvo Maribor v sodelovanju z zagrebškimi esperantisti imelo odmevno predavanje z razstavo esperantske literature. O tem je poročal tudi dnevnik *Tabor*: »Tukajšnji esperantski krožek, ki deluje že več let pod vodstvom znanega poliglota odvetnika dr. Haasa, je stopil v stike z zagrebškimi esperantisti in je priredil včeraj v Mariboru propagandno predavanje z razstavo. V mali kazinski dvorani so postavili med zelenje doprnski kip utemeljitelja svetovnega jezika dr. Zamenhofa,⁴⁹ ga opremil' z esperantsko zeleno zvezdo in z državnimi zastavami ter nanizali čez dve mizi esperantsko literaturo. Na sestanek so bili povabljeni esperantisti iz Zagreba, Ljubljane in Dunaja. Predaval je znani zagrebški esperantist dr. Dušan Maruzzi.⁵⁰ Prof. dr. Strmšek je opozoril, da ima esperanto v Mariboru svojo tradicijo in da je bil nekoč že razširjen med slovenskim dijaštvom v Mariboru in v Celju. Zanimanje za tečaje je bilo izjemno veliko, ogled razstave pa so celo podaljšali.«⁵¹

Po smrti dr. Haasa leta 1925 je v organizaciji Esperantskega društva v Mariboru (Esperanta societo Maribor) do svoje smrti aktivno sodelovala žena Priska. Društvo je imelo sedež v Sodni ulici 14/I, najverjetneje pri Priski Haas, ki je na tem naslovu živela.⁵²

O smrti dr. Haasa je poročal tudi dnevnik *Tabor*, ki je opisal njegovo osebnost. Objavil je kraj smrti – Graška bolnišnica usmiljenih bratov. Poudarili so

⁴⁸ PAM, Zbirka gradiva društva 36/4; Haas, H., Beograd, marec 2010; Janton Pierre, *Esperanto: Language, Literature, and Community*. New York 1992, str. vii.

⁴⁹ Ludwig Lazar Zamenhof (Ludwik Łazarz Zamenhof) (1859–1917) se je rodil v Belostoku (Bialystok), ki leži v delu Litve, ki je danes priključen Poljski. V Moskvi je študiral medicino in na Dunaju okulistiko. Prvi učbenik esperanta, v petih jezikih, je Zamenhof izdal pri svojih 28 letih v Varšavi z naslovom *Meždunarodnyj jazyk*. Njegova ideja in namen sta bila odprava jezikovnih ovir med narodi in jezikovna pravičnost. Leto 1905 je bilo za esperanto prelomno v dveh pomenih. Takrat je Zamenhof izdal tri dela pod skupnim naslovom »Fundamento de Esperanto« (popolna slovnica, vaje in splošni slovar), ki sestavljajo nespremenljivo in obvezno osnovo mednarodnega jezika. Tega leta pa je bil v francoskem mestecu Boulogne-sur-Mer tudi prvi svetovni esperantski kongres, ki se od takrat naprej vsako leto odvija v drugi državi. Ta kongres je postavil tudi idejne temelje esperantskemu gibanju, v katerem je bil Zamenhof aktiven do svoje smrti. Umrl je v Varšavi.

⁵⁰ dr. Dušan Maruzzi, hrvaški esperantist, se je rodil 1. julija 1883, umrl pa leta 1956. Avtor številnih priročnikov za esperanto, bil je predsednik lige esperantistov SHS. V Sloveniji je izšlo njegovo prevedeno delo: *Mednarodni jezik. Esperanto. Praktično – metodična slovnica z vajami in s ključem za samouke in šole*.

⁵¹ Esperantisti v Mariboru. *Tabor*, leto 5, št. 241, 21. oktober 1924, str. 2.

⁵² Esperanto ali Ido, *Učiteljski tovariš*, št. 20. str. 2, Ljubljana 20. 5. 1926; Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*, Maribor 2005, str. 222; PAM, Esperanto 112/3203; PAM, Esperanto 142/B-19331.

njegov pomen tudi za Slovence, njegovo poznavanje jezikov, zlasti esperanta. Zapisali so: »Bil je predsednik tukajšnjega *Esperantskega kluba*. V svoji ljubezni do esperanta je šel tako daleč, da tudi z njegove firme nad pisarno blešči zelena esperantska zastava«. ⁵³

Heinrich Haas je imel svojo odvetniško pisarno v Sodni ulici 14 v Mariboru (do leta 1919 Marien Gasse, kasneje Marijina ulica), v kateri je uradoval do smrti. ⁵⁴

V tem času so bili germanizacijski procesi na slovenskem Štajerskem izredno močni.

Najpomembnejše delovanje društva Deutscher Schulverein je bilo prav gotovo na Slovenskem. Največjo aktivnost je razvilo na slovenskem Štajerskem, saj je od 1880. do 1912. leta izdalo za ponemčevalne namene v teh predelih več kot dva milijona kron. Angažiralo se je zlasti v dveh območjih: na meji strnjenega nemškega ozemlja in južno od njega globlje na slovenskem ozemlju ter med Nemci v mestih. Društvo je svoji prvi nemški šoli na slovenskem Štajerskem odprlo že 1882. leta, in sicer v Pekrah pri Mariboru in v Sevnici. 1886. leta je odprlo šolo na Sladkem Vrhu v Slovenskih goricah z namenom, da ustvari »zaporo proti slovenskemu prodiranju na sever«. Ko je 1910. leta ustanovilo v Ceršaku privatno šolo, je vzpostavilo stik s Šentiljem, kjer je imelo svojo privatno šolo že od 1889. leta dalje. Posebno skrb je društvo posvečalo tudi Mariboru, kjer je okoli mesta ustvarjalo pravi obroč nemških šol, tako v Krčevini, Radvanju, Pobrežju, Razvanju, na Teznem, na Studencih in v Pekrah. Zelo aktivno je bilo društvo tudi v prostoru okrog Marenberga (danes Radlje ob Dravi), kjer je ustanovilo svoje privatne šole v Muti, Vuze-nici, Breznem, Vuhredu in pri Sv. Ožbaltu. Da bi ponemčilo območje med Marenbergom in strnjenim nemškim ozemljem na severu, je ustanovilo več šol na Kozjaku (v Vičavi, Kapli itd.). Nekaj svojih šol je ustanovilo tudi globlje na slovenskem Štajerskem (pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, na Pragerskem, v Sevnici itd.), pri čemer je opazna težnja po ustanavljanju nemških šol v večjih krajih in ob železnicah. Skupno je zgradilo društvo Deutscher Schulverein na slovenskem Štajerskem 17 lastnih šolskih poslopij, medtem ko je za gradnjo drugih 26 šol dalo velika denarna sredstva (v enem primeru, tj. v Gaberju pri Celju, celo 100.000 kron). Imelo je 13 lastnih šol. To število ni majhno, če premislimo, da je bilo pred razpadom avstro-ogrske monarhije na slovenskem Štajerskem 38 nemških javnih osnovnih šol. ⁵⁵

⁵³ Mariborske vesti. *Tabor*, 2. julij 1925, leto 6, št. 146, str. 12.

⁵⁴ Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 222.

⁵⁵ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*, Maribor, Založba Obzorja, str. 69.

Petdesetletni Henrik Haas, ki je kot advokat v Mariboru deloval od leta 1895, je imel svetovni nazor že izdelan in kot svetovljan leta 1914 ni imel težav pri odločitvi ali zastopati slovensko duhovščino v zapletenem procesu ali ne. Leta 1914 je dr. Haas sodeloval v odmevnem sodnem procesu, v katerem je zastopal slovensko duhovščino. O tem procesu je pisal zgodovinar Janko Pleterski: »Pravcata politična afera v cerkvenih krogih je nastala ob članku z naslovom 'Nacionalizem. Veleizdajstvo!' ki ga je že 1. septembra 1914 objavil v praški 'Bonifaziuskorrespondenz' Johannes Ude, ugledni teolog, sicer pa ponemčenec iz okolice Pliberka na Koroškem.⁵⁶ V članku je napadel slovensko duhovščino zaradi veleizdajstva in nacionalnega fanatizma. Ta se je odločila za tožbo, sam primer pa je dobil izrazito politično konotacijo. Tožba se je končala s poravnavo 3. avgusta 1915. Ministrstvo za obrambo je od pravosodnega ministrstva terjalo, da uvede kazenski postopek proti odvetniku Haasu, ki si je drznil prevzeti pravno zastopstvo slovenskih duhovnikov v njihovi tožbi proti Bonifacijevi korespondenci. Pravosodno ministrstvo je zahtevo vojske odklonilo. Obrambno ministrstvo pa je še po končani poravnavi vztrajalo, da se proti Haasu uvede vsaj disciplinski postopek. Zadevo so nazadnje odstopili disciplinskemu senatu štajerske odvetniške zbornice.⁵⁷

Iz spisov o zapuščinski obravnavi po dr. Henriku Haasu je mogoče videti, koliko strank je v svojem odvetniškem poklicu zastopal.⁵⁸ Med drugim pa se je leta 1923 znašel tudi v vlogi poravnalnega upravnika v podjetju Jug, ki je trgovalo z lesom.

IZOBRAŽEVANJE IN POLITIČNO DELOVANJE HERTE HAAS

Osnovnošolsko izobraževanje je začela leta 1920 v Mariboru pri častnih sestrah Sv. Kristusa kralja. Leto kasneje je šolanje nadaljevala na realki v Mariboru, ki jo je končala 24. junija 1933.⁵⁹

V dijaških letih je bila tudi aktivna skavtinja. Skavtstvo se je v Sloveniji začelo 22. oktobra 1922. Pod vodstvom Franca Pintarja se je takrat zbrala skupina fantov. Leta 1923 so ustanovili Župo skavtov, ki se je kasneje preimenovala v Dravsko skavtsko skupino (župo) in je bila vključena v jugoslovansko

⁵⁶ Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana, Slovenska Matica 1971, str. 25–26.

⁵⁷ Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana, ZRC SAZU, 1998, str. 325.

⁵⁸ SI_PAM/0635/003/002/02136: Haas, Henrik, Elza, Silvija, Herta [Maribor] – varstveno-skrbstvena zadeva V P 196/1925, 1925 (Pokrajinski arhiv Maribor, SI-PAM/0635 fond Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 1830/ V P 196/1925).

⁵⁹ Svjedodžba br. 9/463 – Zagreb, 23. 6. 1933.

organizacijo. Leta 1925 je iz skupine skavtov izšla ideja o ustanovitvi gozdovniške organizacije. Ustanovljena je bila v Ljubljani, najbolj razvita pa je bila v Mariboru. Med gozdovniško in skavtsko organizacijo v takratni Sloveniji v vsebinskem konceptu delovanja ni bilo bistvenih razlik. Gozdovniška je bila organizacijsko bolj svobodna, gojila in močno poudarjala je sožitje z naravo, skavtska pa je bila trdno organizirana in je imela natančno opredeljen način delovanja. Naziv »*tabornik*« je bil prvič omenjen leta 1924 v Narodnem dnevniku. Z njim so poimenovali pripadnika obeh gibanj.⁶⁰

Slika 2: Herta Haas v gimnaziji. Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

O njenem delovanju pri skavtih pa priča naslednji zapis: »Bila sem povsod, kjer se je kaj dogajalo, najraje seveda v skavtski organizaciji. Saj se spominjate našega rekla: 'Skavtizem je pokret, ki hoče z življenjem v naravi vzgojiti zdrave in sposobne člane človeške družbe', tako nekako smo dejali.⁶¹

Leta 1930 je Herta uradno prevzela jugoslovansko državljanstvo. Do tega leta je namreč imela avstrijsko.⁶² Na tedanji realki je bila dobra in uspešna učenka, vendar je bila zaradi svojega vedenja tudi opominjana, v šestem razredu celo dvakrat.⁶³

Po končani gimnaziji je študij nadaljevala na Visoki ekonomsko-komercialni šoli v Zagrebu. Vpisala se je 28. septembra 1933 in 13 let kasneje, 25. julija 1946, diplomirala. Istega leta se je zaposlila na Ministrstvu industrije

⁶⁰ Borut Bernik Bogataj, Žiga Nastran, Diana Novak, Tomaž Paulus, Skavtstvo, oblika aktivnega življenja. *Loški razgledi*, letnik 54 (2007), številka 1, str. 138–153.

⁶¹ Vilko Lipuš, Spomini na skavtske dni, *Večer*, 2. februar 1999, leto LV, št. 26 (16608), str. 18.

⁶² AS 1589/IV. CK ZKS, Šk. 4456, Ljubljana, 2016.

⁶³ PAM, SI-PAM 0795 Prva gimnazija Maribor 1854–1994, AŠ 27 (vpisnice 1929/30 (I.–VII.) AŠ 28 (vpisnice 1930/31), AŠ 29 (vpisnice 1931/32), AŠ 30 (vpisnice 1932/33 (I–III)).

Hrvaške, kjer je službovala do julija 1946, ko je še v istem mesecu začela z delom pri Gospodarskem svetu Federativne narodne republike Jugoslavije (FNJR), od leta 1950 do 1952 pa pri Ministrstvu za delo FNJR; najdlje je bila zaposlena v Zveznem zavodu za plan, in sicer od leta 1955 do upokojitve 30. julija 1968.⁶⁴

Herta Haas se je že v času šolanja in bivanja v Mariboru aktivno vključila v komunistično gibanje, kar lahko razberemo iz zapisa: »Že leta 1932 so bili komunisti ustanovili Zvezo mladih intelektualcev, ki so organizirali redna, napredna predavanja, najprej v delavski zbornici, nato pa v gradu. Prvi predsednik je bil organizator društva levičar Pavle Šegula,⁶⁵ glavna sodelavca pa Ante⁶⁶ in Leo Novak⁶⁷ ter drugi komunisti. Od deklet so se tu sestajale levičarke, največ študentke in bivše učiteljice, a tudi zaposlene ženske raznih poklicev.⁶⁸ Med njimi je bila tudi Herta Haas. Zvezo so leta 1936 prepovedali. Zbirati pa so se začeli v okviru Jugoslovanskega učiteljskega združenja (JUJ) v Odsek brezposelnih učiteljskih abiturientov.

Leta 1933 je Herta Haas postala članica Verband deutscher Hochschüler⁶⁹ v Mariboru. V to organizacijo je že bil vključen brat Silvio. Herta v njej nikoli

⁶⁴ Pisna izjava hčere Srmene Krstev, 7. 12. 2016 (pri avtorju).

⁶⁵ Pavle Šegula, partizan, aktivist Osvobodilne fronte, se je rodil 10. decembra 1923 v Kranju. Od leta 1944 borec in propagandist v Kamniško-zasavskem odredu. Poleti 1944 je kot prevajalec spremljal poročnika ameriške misije Gordona Busha.

⁶⁶ Anton/Ante Novak, slovenski politik, partizan prvoborec in statistik, sicer diplomirani pedagog in psiholog, ki se je rodil 11. aprila 1911 v Benkovcu (današnja Hrvaška) – umrl je 30. decembra 1991 v Ljubljani.

⁶⁷ Leon/Lavoslav/Leo Novak – Feliks – slovenski glasbenik, dirigent in publicist, levičar, se je rodil 17. oktobra 1906 v Mariboru, umrl pa 30. oktobra 1941 v Mariboru. V krstno knjigo Župnije sv. Marije v Mariboru je bil vpisan kot Leopold Konrad.

⁶⁸ Milica Ostrovska, Udeležba Mariborčank v predvojnem naprednem gibanju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 54, št. 1–2. Zgodovinsko društvo in Univerza Maribor, 1983, str. 210.

⁶⁹ V času vzpona nacizma v Nemčiji je ideja nacionalsocializma močno odmevala ne le v Avstriji, ampak tudi v Mariboru, zlasti med mladino. Vse do leta 1931, ko je bil izdan zakon o društvih, Kulturbund ni imel posebnih mladinskih organizacij. Delovale pa so številne legalne krajevne organizacije nemških visokošolcev, ki so se leta 1926 združile v Landesverband der deutschen Akademiker im Königreiche Jugoslawien. Vodilno vlogo in nalogo organizacijsko oblikovati in utrditi novo zvezo so dobili nemški visokošolci iz Maribora. Že leta 1928 so organizirali prvi ideološki organizacijski tečaj za člane nove organizacije. Na gradu Sv. Martin pri Gradcu je od leta 1928 dr. Helmut Carstanjen vodil posebne tečaje za nemško mladino iz Jugoslavije, zlasti iz Slovenije. Priredili so več t. i. narodnostnih tečajev za visokošolce jugovzhodne Evrope. Učili so se, kako poučevati ljudske plesne, kako voditi igralske in plesne skupine in o potrebi dela z mladimi. Graški študentje so tudi večkrat obiskali mlade v Mariboru. Gradec se je razvil v iniciativno središče nemškega manjšinskega dela. Dr. Helmut Carstanjen je bil sodelavec Volksbund für das Deutschtum in Ausland dr. Helmut Carstanjen pod imenom Gerhard Werner, leta 1935 je v Stuttgartu izšlo njegovo delo Sprache und Volkstum in der Untersteiermark.

ni bila aktivna, a je ostala članica po nalogu partije do leta 1936, ko je iz nje izstopila. Z njenim članstvom so želeli pridobiti koristne informacije o name-rah in delovanju Nemcev v Mariboru.⁷⁰

V času študija v Zagrebu je bila prav tako vključena v delovanje številnih organizacij. Sodelovala je s Kulturnim društvom študentov, društvom Pacifist, v Svijetlosti, z Društvom slovenskih študentov Triglav, Društvom univerzitetso obrazovanih žena in v mladinski sekciji Ženskog pokreta, ki so ga ustanovili leta 1934.⁷¹

Leta 1936 se je mladina po vsem svetu pripravljala na mirovni kongres v Ženevi pod vplivom Komunistične mladinske internacionale v Moskvi, ki je leta 1935 sporočila mladini vsega sveta, naj se politično aktivira v boju proti fašizmu za demokratizacijo, napredek in mir. Za ženevski kongres je dala iniciativo Mednarodna zveza združenj za Društvo narodov in se je nanj pripravljala skojevska in komunistična mladina, predvsem študentska, po vsej Jugoslaviji. Državna konferenca pripravljalnih odborov je bila že julija 1935 v Zagrebu in od tam so poklicali v Maribor študentko Herto Haas, ki je bila že povezana v pripravah na mednarodni kongres. Za organizatorja mirovnega gibanja v Mariboru so določili Žensko društvo.⁷²

Na iniciativo Ženskega društva v Mariboru je bil 18. junija 1936 sestanek delegatov 25 mariborskih društev z namenom, da izvolijo mladinski iniciativni odbor za pripravo kongresa mladine za mir, ki se je pod okriljem Društva narodov v Ženevi od 31. avgusta do 7. septembra 1936. Sestanek je otvorila Marija Maister, vdova osvoboditelja Maribora generala Maistra. Nato je Herta Haas razložila pomen ženevskega kongresa in predložila delovni program iniciativnega odbora. O tem je poročal tudi delegat iniciativnega odbora akademikov⁷³ ljubljanske univerze. Na sestanku so sprejeli naslednje sklepe: Iniciativni odbor tvorijo delegati vseh društev, ki hočejo sodelovati, in za predsednico izvršnega odbora so izvolili Herto Haas.⁷⁴ Herta ni postala članica Zveze komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ), ampak je julija 1936

V Gradcu pa je vodil Sudostdeutscher Institut. Tone Zorn, Dve poročili iz leta 1929 o nemški manjšini v Sloveniji. *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, leto 24, št. 2, 1976, str. 89; Dragan Potočnik, Mariborski Nemci v letih 1918–1941. *Kronika*, leto 47, št. 1–2, 1999, str. 146.

⁷⁰ AS 1589/IV CK ZKS Šk. 4456, Ljubljana, 2016.

⁷¹ Muzej narodne osvoboditve – *Izjava Herte Haas*, 2. februarja 1961.

⁷² Milica Ostrovska, Udeležba Mariborčank v predvojnem naprednem gibanju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 54, št. 1–2. Zgodovinsko društvo in Univerza Maribor, 1983, str. 211.

⁷³ Izraz akademiki so uporabljali takratni študentje ljubljanske univerze.

⁷⁴ Iniciativni odbor mladine za mir v Mariboru. *Mlada pota*, leto 10, št. 6, str 2; Iniciativni odbor mladine za mir v Mariboru. *Mariborski večernik »Jutra«*, leto 10, št. 140, 22. junija 1936, str. 3.

vstopila v Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ).⁷⁵ V članstvo so jo sprejeli na Mestnem komiteju Maribor. Sprejela sta jo sekretar Leo Novak⁷⁶ in Maks Gašparič.⁷⁷⁷⁸

Zaradi neprimerne vedenja je bila dvakrat partijsko kaznovana. Prvič je dobila opomin julija 1941 zaradi akcije Kerestinec, v kateri so sodelovali Kopinič-Valdes.⁷⁹ Zagrebški mestni komite je s soglasjem ožjega vodstva CK KPH v noči med 13. in 14. julijem organiziral osvoboditev komunistov in simpatizerjev, ki so bili še zaprti v Kerestincu.⁸⁰ Akcija je bila neuspešna, v njej pa je sodelovala tudi Herta Haas. V kratki biografiji, ki jo je napisala 10. decembra 1948 v Beogradu, piše tudi: *»Jula 1941 verujući drugovima koji su organizirali Kerestinac (Kopinič-Valdes), sasvim na bazi ličnog poverenja, nesposobna da ocenim njihov rad kao antipartijski, pomagala sam im u njihovom radu, te bila zbog toga kažnjena opomenom zbog nebudnosti. Tako je moje sudelovanje ocenila i partijska komisija jer bi me inače zbog tako teške greške sigurno jače kaznila.«* »Julija 1941 sem verjela tovarišem, ki so organizirali Kerestinac (Kopinič-Valdes). Zlasti na podlagi osebnega zaupanja sem bila nesposobna oceniti njihovo delo kot antipartijo, pomagala sem jim pri njihovem delu in bila zavoljo tega kaznovana z opominom zaradi nepazljivosti. Tako je moje

⁷⁵ Srmena Krstev, (hči Herte Haas), kratka neobjavljena biografija, 5. december 2013.

⁷⁶ Leon/Lavoslav/Leo Novak se je rodil leta 1906 v Mariboru, vpisan v krstno knjigo Župnije sv. Marije v Mariboru kot Leopold Konrad, umrl je leta 1941.

⁷⁷ V Mariboru so se komunisti najmočnejše zasidrili v Zvezi mladih intelektualcev, kjer je delovalo močno jedro članov SKOJ. Od tod se je njihov vpliv širil v dijaško društvo Napredek, v Jadransko stražo, k skavtom, v mladinski pevski zbor Glasbene matice, v dramski odsek Svobode, v Dramski studio, v emigrantsko društvo Nanos in v Žensko društvo. Kljub zapiranju vodilnih komunistov in prepovedi Zveze mladih intelektualcev je delovanje mladih mariborskih komunistov (skojevcev) dobivalo vse širši obseg. Leta 1935 je začel zlasti med delavsko mladino zagnano delovati Maks Gašparič, ki je za komunistično gibanje pridobil mladeniče: Martina Greifa (član KPS od leta 1936), Lojzeta Fajdigo in Vernejja Breznika (člana KPS od leta 1937), Gustla Greifa (član KPS od 1938) in Ljuba Tarkuša (član KPS od 1939). Ti in njihovi sodelavci so razvili množično mladinsko delavsko gibanje, ki se je akcijsko in vsestransko povezovalo z dijaško mladino. Tipičen povezovalec med študentsko, dijaško in delavsko mladino je bil komunist Vilko Čižmek. Franci Strle, *Tomšičeva brigada*. Maribor, Založba Obzorja, 1995, str. 324.

⁷⁸ Maks Gašparič je bil rojen 18. 4. 1916. Bil je politični delavec. Od marca 1945 je bil član oblastnega komiteja KPS za Štajersko. Po osvoboditvi je bil partijski funkcionar v Mariboru in Celju. Leta 1950 so ga osumili sodelovanja z okupatorjem in ga zaprli. Rehabilitiran je bil leta 1978.

⁷⁹ Josip Kopinič z vzdevkom Vazduh se je rodil 18. februarja 1911 v Radovičih pri Metliki, umrl je 26. maja 1997 v Ljubljani. Sodeloval je v mednarodnih brigadah v španski državljanski vojni. V drugi svetovni vojni je deloval v Zagrebu. V treh različnih vojskah je imel čine viceadmiral Sovjetske vojne mornarice, kapetan fregate v Španski republikanski armadi in kapetan v Jugoslovanski ljudski armadi.

⁸⁰ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši*, Cankarjeva založba, skupina Mladinska knjiga, str. 95., Ljubljana, 2001.

sodelovanje ocenila tudi partijska komisija, sicer bi me drugače zaradi tako velike napake strožje kaznovala.⁸¹

Na neuspeh kerestinske akcije je Tito takoj reagiral. /.../ 10. avgusta 1941 so izdali odlok, s katerim so kaznovali celotni CK Hrvatske, tudi Herto Haas, »zaradi neodločnosti in nezadostne partijske budnosti«.⁸²

Sama je torej ocenila, da bi za takšno napako lahko dobila tudi precej višjo kazen. Pri akciji Kerestinec je šlo za vprašanje, zakaj so bili ustaši hitrejši od vodstva CK KPH, ko je bilo treba reševati zajete tovariše iz taborišča v Kerestincu.⁸³ V razlagi te akcije je več različnih interpretacij. Akcija je bila neuspešna, v njej pa je kot ključna oseba sodeloval Slovenec Josip Kopinič, ki so ga razglasili za sovjetskega agenta v Zagrebu. Herta Haas in kurir Branko Malešević⁸⁴ sta mu pomagala vzpostaviti zvezo s Titom. Posredoval mu je pismo, v njem pa navedel kritike na račun CK KPH in mu predlagal, da bi prišel v Zagreb, kjer bi se srečali z vodstvom *Komunistične partije Hrvaške*. Naslednjič je bila kaznovana na partijskem sestanku leta 1943, ko je dobila ukor zaradi neprimerne partijskega vedenja.⁸⁵

Leta 1937 je odpotovala v Pariz na svetovno razstavo in imela pri sebi aktivistični material in sporočila. V tem času je spoznala Josipa Broza Tita in že naslednje leto zaradi posebnih nalog, ki jih je dobila, odpotovala na Dunaj in tako tudi uradno postala njegova kurirka. Delo kurirke je opravljala do leta 1941.⁸⁶

V času racije leta 1942, ki so jo izvedli med železničarskimi uslužbenci, je bila aretirana in zaprta vse do zamenjave ujetnikov. V partizane je vstopila, ko je prišlo do zamenjave z vojnimi ujetniki iz zapora 23. aprila 1943. Do konca leta je bila pri *Vrhovnem štabu narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije*. S skupino slovenskih udeležencev II. zasedanja AVNOJ-a je leta 1943 odšla v Slovenijo in devet mesecev delala pri OK KPS za Belo krajino, od oktobra 1944 pa do junija 1945 pri Glavnem štabu Slovenije, kjer je bila načelnica propagandnega oddelka in kot članica Komiteja Glavnega štaba Slovenije nekaj časa tudi sekretarka.⁸⁷ Po osvoboditvi se je zaposlila na *Ministrstvu industrije* v Zagrebu, julija leta 1946 je začela z delom na

⁸¹ AS 1589/IV CK ZKS Šk. 4456, Ljubljana, 2016.

⁸² Jože Pirjevec, *Tito in tovariši*, Cankarjeva založba, skupina Mladinska knjiga, str. 95., Ljubljana, 2001.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Malešević Branko z vzdevkom Šofer se je rodil leta 1912 v Pakracu na Hrvaškem, član KPJ je postal leta 1935. Ob begu iz vlaka na progi Samobor – Zagreb so ga ujeli. Umrli je 15. julija 1941 v bolnišnici.

⁸⁵ AS 1589/IV, CK ZKS Šk. 4456, anketni list, Ljubljana, 2016.

⁸⁶ AS 1589/IV, CK ZKS Šk. 4456, biografija, Ljubljana, 2016.

⁸⁷ AS 1589/IV CK ZKS Šk. 4456, Ljubljana, 2016.

Gospodarskem svetu v Beogradu,⁸⁸ kjer je bila zaposlena do leta 1949. Dve leti (1950–1951) je bila zaposlena na Ministrstvu za delo FNRJ, najdlje pa od 1955. Nekaj časa je službovala tudi v Skopju in Ljubljani, do upokojitve 30. junija 1968 pri Zveznem zavodu za planiranje.⁸⁹ Danes je to stavba Ministrstva za finance Republike Srbije.

V Republiki Srbiji je Herta Haas tudi ustvarila pravico do starostne upokojitve. Upokojila se je 27. junija 1968 z uveljavitvijo pravic, ki so ji pripadale kot nosilki Partizanske spomenice 1941. Sicer pa je bila odlikovana z medaljo za hrabrost, leta 1969 je bila odlikovana z Redom zaslug za narod z zlato zvezdo, ob svoji 60-letnici pa je prejela odlikovanje Red bratstva in enotnosti z zlatim vencem. Po razpadu Socialistične federativne republike Jugoslavije oziroma po slovenski osamosvojitvi je živela v Beogradu. Bila je nemškega porekla, a rojena v Slovenski Bistrici, zato je je zaprosila za slovensko državljanstvo. Mestni sekretariat za notranje zadeve Ljubljana ji je 19. februarja 1992 izdalo Potrdilo o državljanstvu in bila je vpisana v državljansko knjigo pod zaporedno številko 6965. Za uveljavitev vseh pravic, vključno z razliko v višini pokojnine, se je morala prijaviti v Sloveniji. Dolgoletno prijateljstvo z Janjo Biber ji je prišlo prav. 11. januarja 1993 ji je bila izdana trajna osebna izkaznica. Prijavljena je bila v Ljubljani.⁹⁰

Kot vemo, se je z Josipom Brozom Titom spoznala leta 1937, ko je kot kurirka, ki je govorila francosko, iz Zagreba v Pariz prenesla ponarejene potne liste za španske borce. Iz Pariza je preko Avstrije v Jugoslavijo prinašala knjige in drugi material. Leta 1938 je ob svojem naslednjem obisku Dunaja prevzela literaturo in spoznala Zdenko Kidrič⁹¹ – častnico, prvoborko, partizanko in komunistko. Osebna kurirka je bila od leta 1938 do leta 1941 vse do Titovega odhoda v Beograd.⁹² Takrat so ji prepovedali, da bi se do nadaljnega vključevala v delo organizacije, da ga ne bi kompromitirala, če bi se vrnil v Zagreb, in tudi zaradi partijskega arhiva in zlata ter drugega materiala, ki ga je hranila v svoji hiši.

S Titom sta živela v najeti hiši pod lažnimi imeni Marija Šarić in inženir Slavko Babić. Zveza je trajala do leta 1941 in začetka druge svetovne vojne. 22. maja je Tito odpotoval v Beograd, kjer je spoznal Zdenko Paunović, Herta pa

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Pisna izjava hčerke Srmene Krstev, 7. 12. 2016 (pri avtorju)

⁹⁰ Potrdilo o državljanstvu Herte Haas.

⁹¹ Zdenka Kidrič, rojena Armić – Marjeta se je rodila 20. septembra 1909 v Ljubljani, umrla pa 20. decembra 2008 v Ljubljani. Leta 1930 je postala članica Komunistične partije Slovenije. Po vstopu v narodnoosvobodilno borbo je bila vodja Varnostnoobveščevalne službe KPS. Poročena je bila z Borisom Kidričem – predsednikom vlade Federalne Slovenije, kasneje Ljudske republike Slovenije.

⁹² Ibid.

je v visoki nosečnosti ostala v Zagrebu. Nekaj dni po njegovem odhodu je 24. maja rodila sina Aleksandra Miša. Oba sta se skrivala pred ustaši v stanovanju Vladimirja Velebita.⁹³ Herto Haas so leta 1943 ustaši zaprli.

Herta Haas in Josip Broz Tito uradno nista bila poročena, in sicer iz dveh razlogov. Policija tako ne bi mogla prepoznati ilegalcev, v ideološkem smislu pa bo država kasneje izumrla in ne bo državne birokracije in papirologije.⁹⁴

Po koncu druge svetovne vojne so leta 1947 sina Mišo pripravili na vpis v osnovno šolo. Takrat so ugotovili, da ni vpisan v matično knjigo. Tajnik Josipa Broza Tita Gustav Vlahov⁹⁵ ga je zato vpisal v matično knjigo na občini v Beogradu (V. rajon). Mišo Aleksandar Broz se spominja, da so mu zaradi varnosti večkrat menjali priimek, v glavnem po družinah, kjer je bil nastanjen – Hauptfeld, Frković itd. Pri Hauptfeldovih je bil vse do odhoda na osvobodeno ozemlje leta 1944. Iz Zagreba ga je namreč prepeljal dr. Boris Bakrač⁹⁶ in sicer po poti od Gline prek Šibenika in nato 17. aprila 1945 z letalom do Beograda. Ob menjavah priimkov pa je vselej ostal pri svojem imenu Mišo.⁹⁷ Zanimiva je anekdota, ki se je spomni Mišo. Ko je ob vpisu na univerzo potreboval ustrezne dokumente, je zaprosil očetovega tajnika Gustava Vlahova, naj mu jih pošlje. Dokumentov ni bilo od nikoder. Ko ga je ponovno poklical, mu je tajnik sporočil, da so mu že trikrat poslali dokumente nekega Aleksandra,

⁹³ Vladimir Velebit se je rodil 19. avgusta 1907 v Zadru, umrl je 29. avgusta 2004 v Zagrebu, kjer je tudi pokopan. Bil je sin častniških prednikov. Pradedek in dedek sta bila generala kakor tudi oče Ljubomir. Kot otrok častnika je živel širom po Avstroogrski monarhiji. Šolal se je v Temišvaru, Trstu, Dunaju, Zagrebu in Čakovcu. V Zagrebu je končal pravno fakulteto. Delal je kot odvetnik v Nišu, Leskovcu, Prištini, Kičevu in Šidu. Leta 1937 se je vrnil v Zagreb, kjer je prišel v stik s Komunistično partijo. Sodeloval je v številnih akcijah. Sodeloval je z Josipom Kopiničem, Josipom Brozom Titom, Herto Haas, Ivom Lolo Ribarjem. V partizane je odšel leta 1942, postal je častnik za zvezo s tujimi misijami. Leta 1948 je bil obtožen, da je angleški vohun, in odstopil je s številnih javnih funkcij. Leta 1951 je postal veleposlanik v Rimu, leto kasneje pa v Londonu. Po upokojitvi je živel v Zagrebu in na Malem Lošinjju.

⁹⁴ Aleksander Mišo Broz – pisna izjava, 2015.

⁹⁵ Gustav Vlahov se je rodil 18. septembra 1912 v Carigradu, umrl je 16. januarja 1991 v Beogradu. Končal je Kemijsko-tehnološko fakulteto v Moskvi. Nekaj časa je živel v Parizu, kjer je postal član KP Francije. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, se je leta 1941 pridružil Rdeči armadi in narodnoosvobodilni borbi. Bil je družbeno politični delavec v SFRJ in SR Makedoniji. Opravljal je številne pomembne funkcije. Bil je tudi veleposlanik SFRJ v Pakistanu, Mehiki, Hondurasu in Avstriji.

⁹⁶ Dr. Boris Bakrač, hrvaški gradbeni inženir, partizan, politik in športni delavec, se je rodil v Požegi 25. marca 1912, umrl je 29. novembra 1989 v Zagrebu. Od konca leta 1944 je deloval pri Glavnem štabu partizanske vojske Hrvaške za izmenjavo vojnih ujetnikov. Po vojni je opravljal številne pomembne politične funkcije – nekaj časa je bil minister v hrvaški vladi.

⁹⁷ Ibid.

samo njegovih ne.⁹⁸ Mnogo kasneje se je Mišo Aleksandar Broz poročil z Miro Kosinc (rojena je 27. septembra 1942). Rodila sta se jima hčerka Saša Broz⁹⁹ in sin Andrej Broz.¹⁰⁰ Herta Haas je vstopila v partizane 23. aprila 1943 v času V. sovražnikove ofenzive, bolj znane kot *Bitka na Sutjeski*, in do decembra je ostala pri Vrhovnem štabu partizanskih odredov Jugoslavije. V času, ko je odšla h Glavnemu štabu Slovenije, je bila sourednica *Naše vojske*, pisala pa je tudi za beograjsko *Borbo* in zagrebški *Vjesnik*. Partizansko ime Herte Haas je bilo Vera Savić.¹⁰¹

O obdobju, ko jo je Tito zapustil, je Herta Haas spregovorila tudi za *Globus*. Po ustaškem prijetju je iz strahu, da ne bi izdala kakšnega imena, poskušala narediti samomor. V njem so zapisali: »Ni bilo tako enostavno prerezati žile, še posebej, če nož ni dovolj oster ... Ob preveliki izgubi krvi sem padla v nezavest. Še pred tem sem morala narediti še to. Rekla sem: ta nakit, ki sem ga dobila od Tita, ne bo nosila nobena ustašinja. To bi mi bilo najtežje. Kot pri kakšnem ceremonialu sem najprej v wc školjko odvrгла uro, potegnila vodo, nato še majhen platinasti prstan, ki mi ga je Tito kupil v Moskvi, in nato še 'burmo' in spet potegnila za vodo ... Ko sem si očistila roke, sem jim rekla, zdaj me imate. Kar zadeva Tita, sem vedela, da mu bo nekoč žal, bila sva sredi najlepšega odnosa in ljubezni, ko sva se razšla. On je moški v najlepših letih in ne bo mu preostalo nič drugega, kot da najde drugo žensko.¹⁰²

POROKA Z JOVANOM KRSTEVOM

Po vojni se je Herta Haas poročila in rodila hčeri (Cvetana¹⁰³ in Srmena¹⁰⁴), Tita pa naj bi srečala le še enkrat v njegovem predsedniškem kabinetu leta 1946.¹⁰⁵

⁹⁸ Pisna zjava Aleksandra – Miše Broza, Zagreb, 2015.

⁹⁹ Saša Broz – vnukinja Herte Haas, (rojena leta 19. oktobra 1969 v Zagrebu, šolala se je na Moskovski koreografski akademiji MAXY, danes uspešna gledališka režiserka, leta 2000 je rodila hčer Saro Zidarić).

¹⁰⁰ Andrej Broz – vnuk Herte Haas, (rojen l. 1973 v Zagrebu, magistriral je na Ekonomski akademiji »G. V. Plehanov« v Moskvi, danes eden od direktorjev Combisa v Bosni in Hercegovini, rodili sta se mu hčeri Luka in Zita.

¹⁰¹ AS 1589/IV. 4456, Ljubljana, 2016.

¹⁰² Marija Vidic, *In memoriam: Herta Haas /on line/*, Dostopno 15. 5. 2017 na <http://www.vreme.com/>.

¹⁰³ Hčera Herte Haas, Cvetana Krstev se je rodila 17. aprila 1952 v Beogradu, na tamkajšnji Univerzi je študirala matematiko in leta 1997 uspešno ubranila doktorat, zdaj je zaposlena na Filološki fakulteti v Beogradu kot redna profesorica.

¹⁰⁴ Hčerkina Herte Haas, Srmena Krstev.

¹⁰⁵ <http://www.vreme.com/>

V času trajanja Informbiroja je od leta 1949 s sinom Aleksandrom Mišem Brozom živela v Ljubljani pri prijateljici Janji Biber. Po infarktu se je preselila k hčerkama v Beograd, stanovala je v Ulici Proletarski brigad 6/a.¹⁰⁶ Jovana Krsteva, Makedonca po narodnosti, je spoznala, ko se je odselila v Beograd. Poročila sta se 14. aprila 1952. leta v tako imenovanem rajonu I. Hčeri sta uspešno dokončali študij in obe doktorirali. Srmena je doktorirala leta 1994 s temo *Epidemiološko istraživanje efekata ugljen disulfida pri profesionalnoj ekspoziciji*,¹⁰⁷ Cvetana Krstev Vitas (poročena z Dušanom Vitasom) pa z disertacijo *Jedan prilaz informatičkom modeliranju teksta i algoritmi njegove transformacije*.¹⁰⁸ Temo je zagovarjala leta 1997 na beograjski univerzi.

SMRT HERTE HAAS

Herta Haas je umrla 5. marca 2010 v Beogradu, kjer je bila tudi kremirana, na njeno željo pa so jo pokopali na mariborskem pobreškem pokopališču. Hčerki Srmena in Cvetana Krstev sta jo pokopali na mestu, kjer sta že bila pokopana brat Silvije (1912–1936) in mati Priska Haas (1888–1975). Na nagrobni plošči je vpisano tudi ime očeta Heinricha Haasa (1864–1925), ki je sicer pokopan na graškem pokopališču v Avstriji. Osmrtnica je bila objavljena 12. aprila 2010, dnevno časopisje v Sloveniji pa se je o njenem pokopu na mariborskem pokopališču razpisalo šele po opravljenem obredu. V dnevnem časopisju ni bilo razbrati, da bi o njej pisal kak politični ali partizanski tovariš.

BIBLIOGRAFIJA HERTE HAAS

Veliko prej, preden je začela pisati strokovne članke, je pisala za številne študentske liste v Zagrebu, v času druge svetovne vojne pa je pisala za beograjsko *Borbo*¹⁰⁹ in zagrebški *Vijesnik*, prav tako za list *Naša vojska*, ki je izhajal pri Glavnem štabu Slovenije.¹¹⁰

¹⁰⁶ Pisna izjava Aleksandra Miše Broza, Zagreb, 2015.

¹⁰⁷ Srmena Krstev, *Epidemiološko istraživanje efekata ugljen disulfida pri profesionalnoj ekspoziciji*. Doktorska disertacija, Beograd, 1994 – Cobiss virtualna biblioteka Srbije, dostopno 26. 7. 2017.

¹⁰⁸ Cvetana Krstev, *Jedan prilaz informatičkom modeliranju teksta i algoritmi njegove transformacije*. Doktorska disertacija, Beograd, 1997 – Cobiss virtualna biblioteka Srbije, dostopno 26. 7. 2017.

¹⁰⁹ AS 1589 Šk. 4456, anketni list, Ljubljana, 2016.

¹¹⁰ AS 1589 Šk. 4456. Ljubljana, 2016.

Manj znano je, da je kot ekonomistka in strokovnjakinja za kadre pripravljala številna predavanja v takratnih delovnih organizacijah, sama in v soavtorstvu pa je pisala strokovne članke o planiranju kadrov in izobraževanju v delovnih organizacijah.

Objavljeni so bili naslednji članki: sama ali v soavtorstvu je za *Centar za društveno političko obrazovanje* pripravila članek z naslovom *Planiranje kadrova u radnoj organizaciji*¹¹¹ / *Načrtovanje kadrov v delovni organizaciji*, ki je nastalo v soavtorstvu Nedeljka Radakovića, Pavleta Pecića in Augustina Skora. V sodelovanju z *Gospodarsko komoro* iz Beograda je napisala članek z naslovom *Planiranje kadrova u organizacijama udruženog rada*¹¹² / *Načrtovanje kadrov v organizacijah združenega dela*. V Opatiji pa je v zborniku izšel članek *Planiranje dugoročnog razvoja obrazovanja u Jugoslaviji*¹¹³ / *Dolgoročno načrtovanje razvoja izobraževanja v Jugoslaviji*. Besedili je napisala v obdobju od leta 1971 do 1975, ko ni bila več delovno aktivna, vendar na področju načrtovanja kadrov še vedno izjemno dejavna.

OČE HEINRICH ALEXANDER HAAS

Heinrich Alexander Haas (1864–1925) se je rodil 15. junija 1864 v Wildonu v današnji Avstriji očetu Simonu Haasu in Mariji Gmoser. Krščen je bil 16. junija 1864 v Rosenbergu 1099. Botra mu je bila Elisabeth Wagner, pri obredu pa sta bila prisotna babica Helena Schneeweiss in duhovnik Franz Jauk.¹¹⁴ Družina Haas je živela v Gradcu v Panoramgasse 6, kjer je oče imel hišo. Ob tem je imel v Rosenbergu pri Gradcu posest. Po osnovnošolskem izobraževanju je Heinrich nadaljeval šolanje na Traditionelle Gymnasium in Graz (danes Akademische Gymnasium Graz) in se v tem času naučil tudi slovenskega jezika. Leta 1885 se je vpisal na Univerzo Karla in Franza v Gradcu. Po opravljenih rigorozih, prvega iz Pravne znanosti je opravil 12. novembra

¹¹¹ *Planiranje kadrova u radnoj organizaciji* / Nedeljko Radaković ... [et al.], Beograd: Centar za društveno-političko obrazovanje Radničkog univerziteta »Đuro Salaj«, 1973 (Beograd: Vojna štamparija), Beograd, 1973. <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?id>, dostopno, 15. september 2016.

¹¹² *Planiranje kadrova u organizacijama udruženog rada* / pripravila Herta Haas sa grupom saradnika, Beograd: Služba za informacije Privredne komore Beograda, [1975] (Beograd: BIGZ), zdanje Službe za informacije Privredne komore Beograda; 14, Beograd, 1975, <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?id>, dostopno, 15. september 2016.

¹¹³ *Planiranje dugoročnog razvoja obrazovanja u Jugoslaviji*: Opatija, 26, 27 i 28 oktobar 1970. [zbornik radova] / [redakcija zbornika Stevan Bezdanov, Berislav Šefer, Herta Haas], Beograd: Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, 1971 (Bečej: Proleter), Beograd, 1971.

¹¹⁴ Graz-St. Leonhard, rojstna in krstna knjiga 16, str. 181, p. 127.

1889, drugega 18. januarja 1890 iz Državoznanstva in nazadnje še 30. junija iz Pravne zgodovine, je bil 1. julija 1890 promoviran v doktorja prava – Dominus Heinricus Haas.¹¹⁵ V Gradcu se je zaposlil kot advokatski pripravnik in kasneje kot advokat.

Slika 3: Heinrich Alexander Haas. Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

Poročil se je z Elso Demel (18. 11. 1869), ki mu je rodila tri otroke. Elizabeta Haas se je rodila 7. januarja 1908 v Mariboru, takrat je bila prijavljena na naslovu na Zrinjskem trgu 5, kasneje pa v Villi Rittler v Aflenzu. Marija (Haas) Kramberger se je rodila 26. julija 1895 v Beljaku, nekaj časa je živela prav tako v Villi Rittler v Aflenzu. Sin Heinrich Haas se je rodil 14. aprila v Gradcu (leto neznano), živel je na Dunaju, XVI. Rosseggergasse 1. Dr. Heinrich Haas se je z ženo Elso Demel ločil leta 1910. Po koncu prve svetovne vojne je žena z otroki optirala za Avstrijo. Z otroki se je preselila na Dunaj in Aflenz. V Mariboru je v zakonu s Prisko Schindler imel dva otroka in sicer sina Silvia in hčerko Herto.

V starosti 61 let je umrl v bolnišnici Usmiljenih bratov v Gradcu. Zbolel je za diabetesom. Umrl je 30. junija 1925, pokopali so ga 3. julija na osrednjem graškem pokopališču (Zentralfriedhof).¹¹⁶

¹¹⁵ Podatki Pravne fakultete Gradec/Graz, Avstrija, 2016.

¹¹⁶ Diözesanarchiv Graz-Seckau-St. Leonhard, rojstna in krstna knjiga 16, str. 181, p. 127; PAM, SI_PAM/0635/003/002/02136 FOND Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 1830/V P 196/1925; HertaHaas, Predavanje za Esperantsko društvo Maribor (pisna oblika), Beograd, 2. marca 2010; Podatki Pravne fakultete, Univerze Karla in Franza, Gradec, Avstrija, 2016; Zadavec, 2001; Krankenhaus der Barmherzigen Bruder, Sterbebuh 7, S. 490, Rz 139; Anzeiger, Adressbuh Marburgh, \$/D, Vilh. Blanke, str. 111 in 174; Krstev, S., Beograd, 5. januar 2013, zasebni arhiv hčere Herte Haas; PAM, Gospodinjnska kartoteka, zbirka mikrofilmov TE 594.

MATI PRISKA SCHINDLER (HAAS)

Priska Schindler se je rodila 8. januarja 1888 v Knittelfeldu v današnji Avstriji. Krščena je bila tri dni kasneje, 11. januarja na Glavnem trgu 30 (Hauptplatz) v Gradcu. Na obredu oče ni bil prisoten, bila je le mati Crescencia, botra Ludmila Friehs, žena upokojenca Ferdinanda Friehsa, babica Aloisia Teutsch in župnik Johann Griftner. Oče Eduard Schindler se je rodil 10. oktobra 1857 očetu trgovcu in lastniku hiše v Troppau, bil je carinik. Mama Crescencia, (r. Sommerschmid) se je rodila leta 1864 v Reichenfelsu na Koroškem. Bila je vdova po možu Carlu Mosmayerju, ki je umrl 1. maja 1885 v kraju Bruck an der Mur/Most na Muri.¹¹⁷ Crescencia je bila zunajzakonska hči Anastasie Sommerschmid, gostilniške pomočnice v Judenburgu. Eduard je očetovstvo podpisal 6. avgusta 1888, poročila pa sta se 26. avgusta 1888 v cerkvi Marije Pomočnice/Die Kirche Mariahilf (Mariahilfkirche) v Gradcu pred pričami Vincentom Wurzingerom in Ferdinandom Friessom. Priska je imela še dve sestri. Sestra Mitzi (1881–?) je bila po poklicu zlatarka, Mila (1886–?) pa učiteljica. Mama je umrla zaradi tuberkuloze, ko je bila Priska stara komaj dve leti. Po materini smrti se je oče poročil in v zakonu so se rodili še trije otroci – sinovi Edvard, rojen 1894 v Gradcu, Ervin, rojen 1896 v Gradcu, in Erich, rojen 1905 v Lebenau.¹¹⁸ Družina je živela v kraju Lebenau v bližini Gradca. Leta 1905 se je družina preselila v Maribor, kjer je bil oče carinski inšpektor. Takrat so živeli na Wildenrainerstrasse 6 (danes Ulica heroja Bračiča). Ko je obiskovala drugi razred, so stanovali na Ferdinandstrasse 6 (danes Ulica heroja Tomšiča). Maturirala je leta 1909 na učiteljski šoli v Mariboru.

Slika 4: Priska Schindler (Haas), druga z leve – Učiteljska šola 1906–1909.
Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

¹¹⁷ Diözesanarchiv Graz-Seckau, Knittelfeld, Geburts- und Taufbuch Nr. 7, S. 156, Rz 1 26. april 2016 AZI: 197–2016

¹¹⁸ SI_PAM – Zbirka mikrofilmov Te 574 domovinska kartoteka

Slika 5: Priska Schindler (Haas), učiteljica v Koblenzu, 1910.
Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

Med letoma 1910 in 1911 je poučevala na vaških šolah na Štajerskem.

Leta 1913 je spoznala štiriindvajset let starejšega, še nerazvezanega Henrika (Heinricha) Alexandra Haasa. Odrekla se je učiteljskemu poklicu in se zaposlila v njegovi advokatski pisarni. Priska se je naučila slovenščine, kasneje pa še stenografije. 30. julija 1931 so ji dodelili jugoslovansko državljanstvo.

Po smrti moža je advokatsko pisarno predala pripravniku dr. Avardu (Edvard) Bučarju pod pogojem, da bi bila pri njem še naprej zaposlena. Tako je lahko s svojo plačo šolala oba otroka, Silvia in Herto.

Že pred letom 1911, ko je postala članica Esperantskega društva, se je tega umetnega jezika naučila ob svojem kasnejšem možu. Skupaj s Henrikom se je udeležila kongresa na Dunaju leta 1924. Telega leta je bila izvoljena v organizacijski odbor Esperantskega društva, nekaj časa je bila tudi predsednica in članica Mednarodnega esperantskega društva. Od leta 1958 je bila tudi častna predsednica Esperantskega društva Maribor.

Drugo svetovno vojno je preživela v Mariboru. 17. septembra 1945 je prijavila vojno škodo. Okrajna komisija za vojno škodo ji je priznala škodo v višini 87.160 dinarjev. V času vojne so jo okradli Bolgari in ji odvzeli 3000 mark, ustaši 3 hranilne knjižice v višini 30.000 dinarjev, Nemci pa 30.000 dinarjev. V zahtevku je navedla tudi vredne predmete: zlato uro z ogrlico z inicialkami

H. H. (Heinrich Haas) v vrednosti 3000 dinarjev, srebrno uro v vrednosti 500 dinarjev in ženski prstan iz platine in diamantov v vrednosti 2000 dinarjev. Vse našteje stvari razen hranilnih knjižic je zaradi neprestanega bombardiranja Maribora prenesla v vas Nestelbac pri Gradcu. Ob zasedbi Gradca so te stvari izginile. Pri uveljavljanju škode, ki jo je utrpela, pa je navedla (hči) Marijo Schindler iz Eggenberga pri Gradcu, Burengasse 20. Že marca leta 1941 pa je lastnici hiše Nadi Brnčić v Gornjem Stenjevcu pri Zagrebu predala tri hranilne knjižice z imeni Maks in Ivana, da bi jih spravila za hčerko Herto. V začetku leta 1942 so Nado Brnčić prijeli ustaši in ji vse odvzeli. Priči v tem primeru sta bili Nada Brnčić in Katica Broz, lastnica hiše v Zemunski ulici 12. Zanimivo je še, da je bila Herta Haas vpisana kot lastnica hiše v Stenjevcu, ki jo je kupila (verjetno mati) 18. februarja 1941, a so jo že 18. novembra 1942 prodali.¹¹⁹

Slika 6: delo Priske Schindler Haas. Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

Po vojni se je ukvarjala tudi z brezplačnim poučevanjem nemščine in esperanta vse do 88. leta starosti. Leta 1975 je bila za zaradi humanitarnih dejanj nagrajena z medaljo Zasluge za narod s srebrno zvezdo.

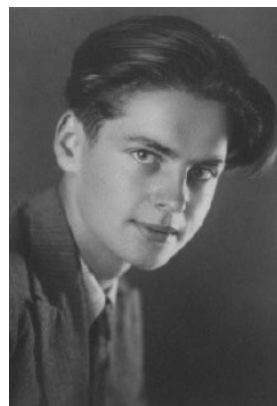
Priska je že od rane mladosti imela velike težave z vidom in visoko dioptrijo. Bila je večkrat operirana tako v Beogradu, Mariboru in Ljubljani. V Mariboru ji je dr. Jože Sekolec opravil zahtevno operacijo na desnem očesu.

¹¹⁹ Mrđen Gordana, *Izvadak iz zemljišnih knjiga u Stenjevcu* – kod urednice HTV, Zagreb, poslano 31. januara 2016.

Kljub težavam z vidom je doživela visoko starost. Umrla je 20. julija 1975. Pokopana je na pobreškem pokopališču v Mariboru.¹²⁰

Manj znano je, da je Priske (Schindler) Haas rodila še enega otroka. 11. maja 1928 je v Mariboru povila Marijo Schindler, ki je dobila avstrijsko državljanstvo. Kdo je oče, ni znano, verjetno je zaradi lastnega ugleda hčer preselila v majhen kraj Eggenberg pri Gradcu v ulico Burengasse 20. Z njo je najverjetneje imela stike, saj je omenjena pri preselitvi svoje lastnine v času vojne na ta naslov. Prav tako ni znano, če sta za svojo polsestro vedela tudi Herta in Silvije.

BRAT SILVIO HAAS

Slika 7 in 8: Silvije Haas. Vir: Srmena in Cvetana Krstev.

Silvio Haas (1912–1936) se je rodil 20. decembra 1912 v Mariboru. Že kot otrok se je začel učiti igranja na harmoniko in violino, kasneje pa se je posvetil klavirju. V šolskem letu 1924/25 je bil vpisan v 1. b razred Državne klasične gimnazije v Mariboru. Bil je izjemno nadarjen glasbenik, saj je že v drugem razredu gimnazije ustanovil svoj orkester.

5. maja 1932 je s sošolci pripravil operetni večer z naslovom *Če se ljubita dva*, ki so ga izvedli v Narodnem domu v Mariboru. To je bil prvi primer, da

¹²⁰ Diözesanarchiv Graz-Seckau, AZI: 197–2016, Kindeseltern Eduard Schindler und Crescentia Sommerschmied in Knittelfeld, TrB 5, S. 186. Rz 46; Knittelfeld, rojstvo in register krstitev No. 7, str. 156, odstavek 1; Krstev, S., Beograd, 2010; Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), Gospodinjska kartoteka, fond, škatla, št. 536; PAM, Učiteljišče v Mariboru 1891–1968, AŠ 2 (vpisnice 1904–1908); AŠ 3 (vpisnice: 1909–1912); AŠ 9 (vpisnice 1902–1906), AŠ 92 (zrelostna spričevala 1900–1915); AŠ 109 (Kronika 1891–1952); PAM Domovinska kartoteta, zbirka mikrofilmov TE 574; UKC Maribor, popis bolezni, 1956, izdano 2016; Osmrtnica Priski Haas, *Večer*, 1975, str. 15.

so učenci sami pripravili in izvedli opereto. Boris Pilato je napisal libreto, glasbo Silvo Haas, sošolci pa so peli in igrali. Režiser je bil Trbuhovič. Nastopili so še Marion Clarici, Herta Spitau, Luise Vadnou, Inge Vadnov, Herta Haas, Jelka Veber, Boris Pilato, Venuš Prorazil, Heribert Čergič in Drago Kamušič. Zanimanje za opereto je bilo izjemno, dvorana je bila nabito polna.¹²¹

Maturo je opravil leta 1932. S štirinajstimi leti je že vodil vojaški garnizijski orkester v Mariboru. Študij prava je nadaljeval v Ljubljani, hkrati pa se je odločil za študij kompozicije na Konservatoriju na Dunaju. Nekatere njegove skladbe so ohranjene v Univerzitetni knjižnici v Mariboru. 5. maja 1932 so opereto predstavili dijaki Državne klasične gimnazije v Narodnem domu v Mariboru, dirigent je bil on. Umrli je 13. decembra 1936, star 23 let, za tuberkulozo na Golniku. Pokopali so ga na mariborskem pobreškem pokopališču.¹²²

Schmidler *Mariji* *Matere*

mar. ker. Preselje pravo: Haas

ime		Rojstni		Ter	Stan	Poklic	Družinski	Opomba
materni šola	Zastopnik	dan	mesec	let			okraj	
	<i>Marija</i>	<i>1918</i>	<i>Maribor</i>	<i>21</i>	<i>1.</i>	<i>kar.</i>	<i>Prešernov</i>	<i>-10</i>
Prijava in premena b. stanovanja:							Odgovornost:	
materni	mat. št.	mat. št.	mat. št.	mat. št.	mat. št.	mat. št.	mat. št.	mat. št.
	<i>Šolska ul. 44</i>				<i>Matere</i>			

Slika: Izpisek iz Gospodinske kartoteke. Vir: PAM.

¹²¹ *Izvestje za šolsko leto 1931–1932*, str. 14. Založba državne gimnazije Maribor, 1932.

¹²² PAM, SI-PAM/0635 fond Okrajno sodišče Maribor 1898–194, AŠ 2141/V O 49/37. *Izvestje za šolsko leto 1919–1930*. Maribor, 1930, str. 22; *Izvestje za šolsko leto 1931–1932*. Maribor, 1932, str. 8, 26; Cercle francals. *Mariborski večernik »Jutra«*, leto 6, št. 82, 12. april 1932, str. 2; Če ljubita se dva. *Mariborski večernik »Jutra«*, letnik 13, št. 100, 3. maj 1932; Iz glasbenega življenja. *Mariborski večernik »Jutra«*, letnik 13, št. 115, 19. maj 1932, str. 2; Mladi in stari umirajo. *Mariborski večernik »Jutra«*, letnik 13, št. 284, 12. december 1936, str. 4; PP, kartoteka družine Haas.

POLSESTRA MARIJA SCHINDLER

Marija Schindler, nezakonska hči Priske Haas, se je rodila 31. maja 1928 v Mariboru. Živela je v Eggenbergu pri Gradcu v Burengasse 20.¹²³

ZAKLJUČEK

Raziskovanje zgodnjega obdobja življenja Herte Haas je nastalo v sodelovanju s HRT za potrebe licenčne oddaje. Pregled obstoječega stanja poznavanja nje-nega življenja, polnega nepreverjenih informacij, je zahteval natančen pregled obstoječih dokumentov in zapisov o njej, njenih prednikih in potomcih. Njena odmaknjenost iz javnega življenja je samo spodbujala različne interpretacije o njenem delovanju in vplivu, še toliko bolj, ker je bila partnerka Josipa Broza Tita, s katerim je imela tudi sina Mišo Broza. Skozi raziskavo je bilo najdenih veliko še neobdelanih arhivskih virov in podatkov.

Omenjena raziskava se dotika za takratni Maribor izjemno priljubljenega advokata Henrika Haasa, znanega po zastopanju številnih Slovencev (del je razviden iz popisa dolžnikov v njegovi zapuščini) kakor tudi ustanovitelja prvega esperantskega društva na območju današnje Slovenije, ki deluje še danes. Priska Haas je nadaljevala delo v esperantskem društvu in mu celo ponudila lastne prostore, v povojnem času pa je delovala kot humanitarka. Temeljit pregled dostopnega arhivskega gradiva je med drugim pokazal, da je ob Herti in Silviju imela tudi nezakonsko hčer Marijo Schindler, ki jo je odpeljala v Avstrijo, in kakor kažejo podatki, z njo imela tudi občasne stike. Kakšni so bili razlogi, da jo je zamolčala slovenskih javnosti, ni znano. Del raziskave se dotika tudi zgodaj umrlega brata Silvija in njegovega zlasti glasbenega delovanja in se končuje s potomci Herte Haas, a so v delu le omenjeni oziroma so z lastnim poznavanjem družine Haas pomagali dopolniti obravnavano obdobje. Raziskava ni imela namer ustvarjati vrednostnih sodb, prav tako pa se ni temeljito ukvarjala z njenim partizanskim delom in kasnejšim partijskim kakor tudi poklicnim delovanjem.

VIRI IN LITERATURA

Uporabljeni arhivski viri

Aleksander Mišo Broz – pisna izjava, 2015.

Anzeiger, Adressbuch Marburgh, \$/D, Vilh. Blanke, str. 111 in 174.

¹²³ PAM, Gospodinjska kartoteka, št. 536.

- AS 1589 šk. 4456, Ljubljana, 2016.
- AS 1589/IV. 4456, Ljubljana, 2016.
- Diözesanarchiv Graz-Seckau – ST. Leonhard, rojstna in krstna knjiga 16, str. 181, p. 127.
- Diözesanarchiv Graz-Seckau, AZI: 197-2016, Krankenhaus der Barmherzigen Brüder, Sterbebuh 7, S. 490, Rz 139.
- Diözesanarchiv Graz-Seckau, AZI: 197-2016, Krankenhaus der Barmherzigen Bruder, Sterbebuch 7, S. 490, Rz 139.
- Herta Haas, Beograd, 2. marec 2010.
- Herta Haas, Predavanje za Esperantsko društvo Maribor (osebni arhiv-pisna oblika). Beograd, 2. marca 2010.
- Herta Haas, Predavanje za Esperantsko društvo Maribor (pisna oblika). Beograd, 2. marca 2010.
- Izvestje za šolsko leto 1919–1930.* Maribor, 1930, str. 22.
- Izvestje za šolsko leto 1931–1932.* Maribor, 1932, str. 8, 26.
- Krankenhaus der Barmherzigen Brüder, Sterbebuch 7, S. 490, Rz 139.
- Krstev, S., Beograd, 2010.
- Krstev, S., Beograd, 5. januar 2013, zasebni arhiv hčere Herte Haas.
- Mariborski adresar, Vilko Weixl, str. 12.
- Mladi in stari umirajo. *Mariborski večernik »Jutra«*, 12. december 1936, letnik 13, št. 284, str. 4.
- Muzej narodne osvoboditve – *Izjava Herte Haas*, 2. februarja 1961.
- NŠAM, Zbirka prepisov matičnih knjig, Slovenska Bistrica, prepis krstne in rojstne knjige, l. 1914, str. 227, št. 29.
- Osmrtnica Priski Haas. *Večer*, 1975, str. 15.
- PAM, Gospodinska kartoteka, fond, škatla, št. 536.
- PAM, PP, kartoteka družine Haas.
- SI_PAM/0446/05473: Haas Priska, Vrazova 11, Maribor: prijava vojne škode pri Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor, 1945–46 (Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0446 fond Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946, AŠ (arhivska škatla) 33/ B-3808).
- SI_PAM/0446/03441: Esperantsko društvo Maribor, Meljska cesta 38, Maribor: prijava vojne škode pri Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor, 1945–46 (Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0446 fond Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946, AŠ 142/ B-19331).
- SI_PAM/0635/001/002/14005: Haas, Silvio (Maribor): smrtovnica V O 49/37 Okrajnega sodišča Maribor, 1937 (Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0635 fond Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 2141/ V O 49/37).
- SI_PAM/0122/02637: Esperanto societo en Marburgo /Maribor/: ukinitveni spis 1942.08.31 (Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0122 fond Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem 1941–1943, AŠ 65/2637).

SI_PAM/0635/003/002/02136: Haas, Henrik, Elza, Silvija, Herta [Maribor] – varstveno-skrbstvena zadeva V P 196/1925, 1925- (Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0635 fond Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 1830/ V P 196/1925).

SI_PAM/1242: Esperantsko društvo v Mariboru, 1920 (Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka gradiva družbenih organizacij in društev 19.–20. st., AŠ 36/4).

SI_PAM/0805 Učiteljske Maribor 1891–1968, AŠ 2 (Vpisnice: 1904–1908), AŠ 3 (Vpisnice: 1909–1912), AŠ 9 (Vpisnice: 1902–1906), AŠ 92 (Zrelostna spričevala: 1900–1915), AŠ 109 (Kronika: 1891–1952).

SI_PAM/0795: Pokrajinski arhiv Maribor, Prva gimnazija Maribor 1854–1994, AŠ 27 (Vpisnice 1929/30 (I.–VII.)), AŠ 28 (Vpisnice 1930/31), AŠ 29 (Vpisnice 1931/32), AŠ 30 (Vpisnice 1932/33 (I.–III.)).

Podatki Pravne fakultete, Univerze Karla in Franza, Gradec, Avstrija, 2016.

Razstava esperantskega tiska. *Mariborski večernik »Jutra«*, leto 10, št. 233, 14. oktobra 1931, str. 3.

Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa, Državna geodetska uprava, Zemljiško knjižni izpisek, Stenjevec.

Srmena Krstev (hči Herte Haas), *Kratka neobjavljena biografija*, 5. december 2013.

Svjedočba br. 9/463 – Zagreb, 23. 6. 1933.

UKC Maribor, popis bolezni, 1956, izdano 2016.

Časopisi in revije

Domovina

Mariborski delavec

Mariborski večernik »Jutra«

Mohorjev koledar

Mlada pota

Slovenski gospodar

Tabor

Trgovski list

Učiteljski tovariš

Večer

Knjige in disertacije

Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor, Založba Obzorja, str. 62.

Bogo Grafenauer, *Slovenska Koroška v diplomatski igri*. Slovenska matica, Ljubljana 1970, str. 323, 333, 245. 359.

Gregor Kaplan, *Vojna škoda na območju Slovenije, povzročena v drugi svetovni vojni 1941–1045*. Fakulteta za družbene vede, diplomsko delo, Ljubljana, 2005, str. 40.

Aleksander Korzhenkov, *Zamenhof: The Life, Works and Ideas of the Author of Esperanto*. New York 2011, str. 3–32.

Cvetana Krstev, *Jedan prilaz informatičkom modeliranju teksta i algoritmi njegove transformacije*. Doktorska disertacija, Beograd, 1997, Cobiss virtualna biblioteka Srbije, dostopno 26. 7. 2017.

Srmena Krstev, *Epidemiološko istraživanje efekata ugljen disulfida pri profesionalnoj ekspoziciji*. Doktorska disertacija, Beograd, 1994 – Cobiss virtualna biblioteka Srbije, dostopno 26. 7. 2017.

Ulrich Matthias, *Esperanto the New Latin for the Church and for Ecumenism*. Antwerpen 2002, str. 23–30.

Gordana Mrden, *Izvadak iz zemljišnih knjiga u Stenjevcu – kod urednice HTV, Zagreb*, dostavljeno, 31. januara 2016.

Janton Pierre, *Esperanto: Language, Literature, and Community*. New York 1992, str. vii.

Jože Pirjevec, *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011, str. 95.

Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana, Slovenska Matica 1971, str. 25–26.

Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana, ZRC SAZU, 1998, str. 325.

Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*. Maribor 2005, str. 222.

Vidosav Stevanovic, *Milosevic: The People's Tyrant*. London 2004, str. 14.

Vlasta Stavbar, *Maribor med prvo Svetovno vojno: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918*. Univerza v Ljubljani, 1996, str. 3.

Franci Strle, *Tomšičeva brigada*. Maribor, Založba Obzorja, 1995, str. 324.

Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske in druge zgodbe*. Kapital, Maribor, 161.

Članki

Borut Bernik Bogataj, Žiga Nastran, Diana Novak, Tomaž Paulus, Skavtstvo, oblika aktivnega življenja. *Loški razgledi*, letnik 54 (2007), številka 1., str. 138–153.

Milica Ostrovska, Udeležba Mariborčank v predvojnem naprednem gibanju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 54, št. 1–2. Zgodovinsko društvo in Univerza Maribor, 1983, str. 210 in 211.

Dragan Potočnik, Mariborski Nemci v letih 1918–1941. *Kronika*, leto 47, št. –12, 1999, str. 146.

Dragan Potočnik, *Gospodarske razmere v Mariboru med svetovnjima vojnama. Mesto in gospodarstvo*, Maribor, 2010, Inštitut za novejšo zgodovino in Muzej narodne osvoboditve Maribor, ur. Žarko Lazarevič, str. 139–158.

Jože Prinčič, *Mariborsko gospodarstvo v času prilagajanja socialistični ureditvi in miselnosti (1945–1953)*, *Mesto in gospodarstvo*, Maribor, 2010, Inštitut za novejšo zgodovino in Muzej narodne osvoboditve Maribor, ur. Žarko Lazarevič, str. 159–201.

Tone Zorn, *Dve poročili iz leta 1929 o nemški manjšini v Sloveniji. Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, leto 24, št. 2, 1976, str. 89.

Članki na spletu

Gravaj membroj. *Esperantsko društvo Maribor*.

Christer Kiselman, *Esperanto: Its Origins and Early History*. Prace Komisji Spraw Europejskich PAU, 2008, Tom II, str. 39–56: <http://www.cb.uu.se/~kiselman/pau2008.pdf>. Dostopno 30. 10. 2016.

Cobiss – virtualna biblioteka Srbije, bibliografija Herte Haas. Dostopno 25. 11. 2016

<http://esperanto-maribor.si/gravaj-membroj/>. Dostopno 23. 11. 2016.

<http://www.tu-je.si/clanki/zgodovina/44-rudolf-maister-domoljub-kulturnik-in-borec>. Dostopno 21. 11. 2016.

<http://www.vreme.com/>. Dostopno 25. 11. 2016.

Janton Pierre, *Esperanto: Language, Literature, and Community*. New York 1992, str. vii.

Julius Glück, *La jubilea kongreso de Esperanto 1912 (la VIIIa kongreso en Kraków): rememoraĵoj kaj oficialaj dokumentoj*. Purmerend: Muusses, 1937.

HERTA GABRIJELE SCHINDLER (HAAS, KRSTEV) “VERA SAVIĆ”. ANCESTORS AND DESCENDANTS (1914–2010)

Summary

The research of Herta Haas' early life began as a cooperation with the Croatian Radiotelevision for the use in a licenced show. The evaluation of the existing knowledge about her life, which was full of uncorroborated information, demanded a detailed checking of existent documents and records about her, her ancestors and descendants. Her withdrawal from public life only encouraged various interpretations of her actions and influence, even more so because she was Josip Broz Tito's partner, with whom she also had a son, Mišo Broz. Throughout the research a lot of unused archive materials and data were found.

The treatise deals with the then extremely popular Maribor lawyer, Henrik Haas, who was known as legal representative of numerous Slovenes (a part of them can be seen on the list of his debtors), and as founder of the first Esperanto Society in the present time Slovenia, which is still active today. The article also presents Priska Haas, who carried on with the work of the Esperanto Society and even offered her own rooms for its activities; in the post-war time she was an active humanitarian. The detailed examination of available archive materials has, among others, shown, that, next to Herta and Silvo, she also had an illegitimate daughter Marija Schneider. She took her to Austria and according to

the records they also had occasional contacts. Other reasons, why she kept her secret, are not known. A part of the research deals with Herta's brother Silvo, who died quite young, and his music, and it ends with Herta Haas' descendants, which are only mentioned or which helped to fill the missing parts of the discussed period. The research was not done to judgment, and it also did not deal with her Partisan activities nor with her political or professional activities thoroughly.

HERTA GABRIJELE SCHINDLER (HAAS, KRSTEV) "VERA SAVIĆ". VORFAHREN UND NACHKOMMEN (1914–2010)

Zusammenfassung

Die Erforschung des frühen Lebens von Herta Haas entstand wegen der Zusammenarbeit mit dem Kroatischen Rundfunk im Rahmen einer Lizenzsendung. Der Überblick des bestehenden Wissens über ihr Leben, das voll von ungeprüften Informationen war, verlangte eine detaillierte Überprüfung der Dokumente und Niederschriften über sie, über ihre Vorfahren und Nachkommen. Ihre Zurückgezogenheit aus dem öffentlichen Leben entfachte verschiedene Interpretationen über ihr Wirken und ihren Einfluss, da sie ja Partnerin von Josip Broz Tito war, mit dem sie auch den Sohn Mišo Broz hatte. Während der Studie wurden zahlreiche noch unbearbeitete Archivquellen und Daten gefunden.

Die Abhandlung stellt den damals sehr beliebten Mariborer/Marburger Anwalt, Henrik Haas, vor, der als Vertreter zahlreicher Slowenen (ein Teil derer Namen ist aus der Schuldnerliste ersichtlich) und als Begründer des ersten Esperantovereins in heutigen Slowenien bekannt war. Der Esperantoverein ist noch heute aktiv. Auch die Mutter von Herta Haas, Priska Haas, wird vorgestellt; sie fuhr mit der Arbeit im Esperantoverein weiter und stellte sogar ihre eigene Räumlichkeiten zur Verfügung; nach dem Krieg war sie als Humanitärhelferin tätig. Eine gründliche Untersuchung der zugänglichen Archivmaterialien zeigte unter anderem auch, dass sie neben Herta und Silvio noch eine uneheliche Tochter, Marija Schindler, hatte, die sie nach Österreich brachte und laut Daten mit ihr noch ab und zu Kontakt hatte. Was die Gründe dafür waren, dass sie ihre Tochter in der slowenischen Gesellschaft verschwieg, sind unbekannt. Ein Teil der Forschung behandelt auch Hertas früh verstorbenen Bruder Silvio, vor allem seine musikalische Tätigkeit, und endet mit Nachkommen von Herta Haas, die im Artikel jedoch nur erwähnt werden oder die mit ihrem eigenen Wissen über die Haas Familie die im Artikel behandelte Periode zusätzlich erläuterten. Die Forschung wollte keine Wertbeurteilungen schaffen und behandelt auch die Aktivitäten bei den Partisanen sowie den späteren Partie- und Berufsweg von Herta Haas nicht.